

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická

Diplomová práce

Majetkové manželské právo v římské říši

Plzeň 2023

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická

Diplomová práce

Majetkové manželské právo v římské říši

Veronika Molová

Studijní program:	M6805, Právo a právní věda
Studijní obor:	Právo
Vedoucí diplomové práce:	JUDr. Jan Šejdl, Ph.D.
Pracoviště:	Katedra právních dějin

Plzeň 2023

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

Fakulta právnická

Akademický rok: 2023/2024

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Veronika MOLOVÁ**
Osobní číslo: **R16M0173P**
Studijní program: **M6805 Právo a právní věda**
Studijní obor: **Právo**
Téma práce: **Majetkové manželské právo v římské říši**
Zadávací katedra: **Katedra právních dějin**

Zásady pro vypracování

1. Úvod
2. Věno
3. Darování před uzavřením manželství
4. Darování mezi manžely
5. Parapherna
6. Závěr

Rozsah diplomové práce:
Rozsah grafických prací:
Forma zpracování diplomové práce: **tištěna**

Seznam doporučené literatury:

- HEYROVSKÝ, L. Dějiny a systém soukromého práva římského. 4. vydání. Praha: J. Otto, 1910.
- BONFANTE, Pietro. Instituce římského práva. Brno: ČS. A. S. Právník. 1932
- BARTOŠEK, Milan. Encyklopedie římského práva. 2. přeprac. vyd., (V nakl. Academia vyd. 1.). Praha: Academia, 1994. ISBN 80-200-0243-x.
- GAIUS a Jaromír KINCL. Učebnice práva ve čtyřech knihách: [Institutiones]. Přetisk vyd. z r. 1981. Brno: Masarykova univerzita, 1999. Edice učebnic Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. ISBN 80- -7239-057-0.
- GAIUS. Učebnice práva ve čtyřech knihách. Přeložil Jaromír KINCL. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. ISBN 978-80-7380-054-3,.

Vedoucí diplomové práce: **JUDr. Jan Šejdl, Ph.D.**
Katedra právních dějin

Datum zadání diplomové práce: **31. března 2023**
Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2024**

L.S.

JUDr. et PhDr. Stanislav Balík, Ph.D.
děkan

JUDr. et PhDr. Stanislav Balík, Ph.D.
vedoucí katedry

V Plzni dne 18. září 2023

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Majetkové manželské právo v římské říši“ vypracovala samostatně, a že jsem všechny použité prameny v této práci vyznačila.

V Praze dne 30. 11. 2023

.....

Veronika Molová

Poděkování

Chtěla bych velmi poděkovat vedoucímu mé diplomové práce, JUDr. Janu Šejdlovi, Ph.D. za jeho vstřícnost při konzultacích a jeho cenné a odborné rady poskytnuté při psaní této práce.

„Dějiny jsou svědky času, světlem pravdy, živou pamětí, učitelkou života a poslem minulosti.“

- Marcus Tullius Cicero

Abstrakt

Diplomová práce se orientuje na téma majetkového manželského práva v římské říši. Jejím cílem je analýza oblasti majetkového manželského práva v římské říši s akcentem na věno, darování mezi manželi a majetkové postavení manželky. Práce je vypracována metodou analýzy relevantních zdrojů, zejména dobových pramenů římského práva (jednotlivé spisy tvořící *Corpus Iuris Civilis*, primárně *Digesta seu Pandectae*) a odborné literatury. Kromě toho je využita metoda komparativní. Text je rozčleněn na pět kapitol, zabývající se postupně problematikou institutu *manus* a manželství v římském právu, věna, darování mezi manželi, darování před uzavřením manželství a vlastním majetkem manželky. Tam, kde je to účelné, je pro patřičný společensko-historický kontext věnována pozornost i tématu postavení ženy v dobové společnosti, typům římské rodiny a podobně. Přínosem práce je komplexní shrnutí tématu, kterému není v odborné literatuře českého původu věnována dostatečná pozornost.

Abstract

This thesis focuses on the topic of property matrimonial law in the Roman Empire. Its aim is to analyze the area of matrimonial property law in the Roman Empire with an emphasis on dowry, gifts between spouses and the property status of the wife. The thesis is prepared by the method of analysis of relevant sources, especially contemporary sources of Roman law (individual writings making up the *Corpus Iuris Civilis*, primarily *Digesta seu Pandectae*) and professional literature. In addition, the comparative method is used. The text is divided into five chapters, dealing with the issues of the *manus* institute and marriage on Roman law, dowry, gifts between spouses, gifts before marriage and the wife's own property. Where it is expedient, for the appropriate social-historical context, attention is also paid to the topic of the position of women in contemporary society, types of the Roman family, and the like. The contribution of the work is a comprehensive summary of the topic, which is not given sufficient attention in the professional literature of Czech origin.

Klíčová slova

římské právo, manželství, majetkové právo, sui iuris, alieni iuris, věno, darování mezi manžely, parapherna,

Key words

Roman law, marriage, property law, sui iuris, alieni iuris, dowry, giving between spouses, parapherna,

Obsah

1	ÚVOD	11
2	INSTITUT RODINY A MANŽELSTVÍ V ŘÍMSKÉ ŘÍŠI	13
2.1	ŘÍMSKÁ RODINA A RODINNÉ VZTAHY.....	13
2.2	DEFINICE A FORMY MANŽELSTVÍ.....	16
2.2.2	FAKTICKÉ VZTAHY MUŽE A ŽENY.....	20
2.3	POSTAVENÍ MANŽELKY V ŘÍMSKÉ RODINĚ.....	23
3	VĚNO	28
3.1	POJEM A ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKA VĚNA.....	28
3.2	DRUHY VĚNA A ZPŮSOBY JEHO ZŘÍZENÍ.....	33
3.3	PRÁVNÍ REŽIM VĚNA V DOBĚ EXISTENCE MANŽELSTVÍ A PO JEHO ZÁNIKU.....	38
3.4	OCHRANA VĚNA (ŽALOBY).....	43
4	DAROVÁNÍ MEZI MANŽELI	46
4.1	ZÁKAZ DAROVÁNÍ MEZI MANŽELI.....	46
4.2	POVOLENÉ DAROVÁNÍ MEZI MANŽELI.....	49
5	DAROVÁNÍ PŘED UZAVŘENÍM MANŽELSTVÍ	55
5.1	DONATIO ANTE NUPTIAS.....	55
5.2	DONATIO PROPTER NUPTIAS.....	58
6	VLASTNÍ MAJETEK MANŽELKY	60
7	ZÁVĚR	63
8	RESUMÉ	68
9	ZDROJE	73

1 Úvod

Předkládaná diplomová práce se orientuje na téma majetkového manželského práva v římské říši. Toto období můžeme obecně vymezit na jedné straně rokem 753 před naším letopočtem, kam je tradičně pokládáno založení města Říma legendárními dvojčaty Romulem a Remem, a na straně druhé pátým (rok 476 je rokem pádu Západořímské říše, kdy germánský vojevůdce Odoaker sesadil z trůnu posledního římského císaře Romula Augusta) až šestým stoletím našeho letopočtu (roku 565 zemřel východořímský císař Justinián I., považovaný za posledního římského císaře). V průběhu tohoto historického období se forma vlády postupně měnila z království na republiku a následně i v císařství. Myšlenka jednotné římské říše (*impérium sine fine*) měla velký vliv mimo jiné na podobu římského práva, které determinuje evropské právo a státovědu dodnes. Toto římské právo se v průběhu trvání římské říše v různých oblastech poměrně dynamicky rozvíjelo společně s tím, jak se měnily potřeby římské společnosti – výjimkou není ani ta oblast práva, která upravovala rodinné vztahy.

V kontextu tématu této práce je akcentován koncept římského manželství. Manželství tak, jak jej upravovalo římské právo, se v mnoha ohledech lišilo od současného pojetí manželství. Primárně šlo o svazek, který byl uzavírán spíše ve prospěch muže, jelikož jeho cílem bylo zajistit pokračování mužova rodu prostřednictvím (mužských) potomků. Ačkoli postupně docházelo k nárůstu práv žen, tento prvek nadvlády manžela nad svou manželkou se z římského manželství nikdy zcela nevytratil. Významnou oblastí římského manželství byla majetková práva manželů, která s během času doznala významných změn – to se týká zejména institutu věna a darování mezi manželi.

Cílem diplomové práce je v tomto kontextu analýza oblasti majetkového manželského práva v římské říši s akcentem na věno, darování mezi manželi a majetkové postavení manželky. Práce je vypracována zejména metodou analýzy relevantních zdrojů, konkrétněji dobových pramenů římského práva (jednotlivé spisy tvořící *Corpus Iuris Civilis*, primárně *Digesta seu Pandectae*) a odborné literatury. Analýza pramenů práva je základním krokem v právní vědě při zkoumání a porozumění právním systémům.

Pro římské právo je klíčovým již zmíněný *Corpus Iuris Civilis*, tedy komplexní soubor právních textů, který byl sestaven za vlády byzantského císaře Justiniána I. (vládl v letech 527 až 565 našeho letopočtu) a platil ve Východořímské říši až do konce 9. století, kdy byl nahrazen novou kodifikací *Basilika*. Tato kodifikace se skládá z několika částí, přičemž pro

tuto diplomovou práci jsou klíčové zejména Pandekty (Digesta). Tato sbírka je tvořena výpisky z odborných pojednání klasických římských právníků.¹

Dále je využita metoda komparativní, kdy jsou například porovnávána různá období římských dějin, jednotlivé instituty římského práva a podobně. Metoda komparativního zkoumání v právní oblasti má široké uplatnění, a to nejen v porovnávání právních systémů různých zemí, ale také při zkoumání vývoje právních tradic uvnitř jednoho národa nebo historického období. Jedním z příkladů, kde je tato metoda úspěšně využívána, je analýza různých období římských dějin a jednotlivých institutů římského práva. Porovnávání různých období římských dějin je klíčové pro pochopení dynamiky a evoluce římského práva. Římská říše si v průběhu staletí prošla mnoha politickými, sociálními a ekonomickými změnami, přičemž její právní systém se vyvíjel v reakci na tyto proměny. Komparace různých historických etap tak může odhalit, jak se právní normy adaptují k novým společenským potřebám a jak se mění ve světle politických událostí.

Práce je rozčleněna na pět hlavních kapitol. První kapitola je úvodem do problematiky institutu *manus* a manželství v římském právu. Tento úvod je podstatný pro nastavení kontextu pro následující kapitoly, které se již zabývají konkrétnějšími instituty majetkového manželského práva. V druhé kapitole je pozornost věnována věnu, konkrétněji jeho charakteristice, jednotlivým druhům věna a způsobům jeho zřízení, právnímu režimu věna v době existence manželství a po jeho zániku a ochraně věna prostřednictvím různých žalob. Následující třetí kapitola se věnuje problematice darování mezi manželi – v první její podkapitole je vysvětlen zákaz darování mezi manželi v římském právu, načež je pojednáno o výjimkách z tohoto pravidla. Čtvrtá kapitola navazuje výkladem o darování před uzavřením manželství – *donatio ante nuptias* – a institutem, který se z něj vyvinul, a sice *donatio propter nuptias*. Poslední pátá kapitola je orientována na vlastní majetek manželky. Pro kontext je nejprve stručně pojednáno o postavení manželky v římské rodině – od tohoto postavení se totiž odvíjelo i majetkoprávní postavení manželky a možnost její dispozice vlastním majetkem.

¹ SKŘEJPEK, M. *Prameny římského práva*. 2. vyd. Praha: LexisNexis, 2004, s. 197.

2 Institut rodiny a manželství v římské říši

Předkládaná diplomová práce je věnována problematice, kterou je možné zařadit do rodinného práva. V této souvislosti je vhodné před samotným výkladem majetkového práva v římské říši věnovat pozornost tomu, jak starověcí Římané chápali institut rodiny a jakým způsobem římské právo upravovalo institut manželství. Jedná se tedy o rozsáhlý rámec problematiky, bez kterého by nebylo možné toto téma komplexně uchopit.

2.1 Římská rodina a rodinné vztahy

Rodinné právo jako právní oblast bylo vytvořeno až v moderní době. Římané tento termín neznali, na druhé straně vytvořili všeobecnější právní pojetí pojmu rodina (*familia*) a jejich právo obsahovalo ucelené právní úpravy prakticky pro všechny záležitosti, které v současnosti obsahuje rodinné právo. Chápání problematiky rodiny se v římské společnosti postupně vyvíjelo – starší římská rodina, závislá na moci otce rodiny (*patria potestas*), je označována jako rodina založená na agnátském (mocenském) principu. Tento typ rodiny se postupně vyvinul v rodinu, která se sestávala z manželů a jejich potomků – časem tedy převážil kognátský (pokrevní) princip rodiny, založený na příbuzenském principu. Podstatným rozdílem bylo, že zatímco z agnátského vztahu bylo možné vystoupit, v případě kognátského vztahu toto možné nebylo.²

Rodinu představovala jednota osob a věcí, které vytvářely organizovaný a relativně nezávislý právní svazek. Samostatnost a síla rodinných vazeb se projevovala jak uvnitř rodinného celku, tak navenek vůči ostatním rodinám a vůči státu. Rodinu lze označit jako základní stavební kámen římské společnosti a svým uspořádáním připomínala miniaturní stát. Založení rodiny předcházelo uzavření manželství. Manželství v římském právu bylo chápáno jako společenská skutečnost, které byly připisovány právní účinky. Římané nepovažovali manželství za svátost a ani za smluvní vztah. Manželství jako životní společenství muže a ženy bylo věcí soukromou a neformální.³ Jeho vývoj byl spojený s vývojem rodiny.

Odbornou literaturou je akcentována mocenská funkce staré římské rodiny, dále náboženská funkce (ta ve starších časech dominovala) a funkce příbuzenská. Z náboženské povahy staré římské rodiny vyplývá výlučné postavení nejstaršího mužského člena (*pater*

² SMITH, W. Cognati. In: SMITH, W. *A dictionary of Greek and Roman antiquities*. Boston: Little, Brown and Company, 1859, s. 309-310.

³ REBRO, K., BLAHO, P. *Římské právo*. 4. přeprac. a doplň. vyd. Bratislava: IURA EDITION, 2010, s. 170.

familias), jehož pravomoci byly velmi široké. Postupem vývoje římské společnosti byly tyto pravomoci postupně oklešťovány a postavení *pater familias* tak kontinuálně sláblo. Jeden z nejvýznamnějších rozdílů byl ve způsobu vzniku manželství – ve starším období vzniká tento svazek úkony (obřady, rituály) náboženského charakteru, společně s vývojem římské společnosti však bylo od výkonu těchto úkonů upuštěno.⁴ V tomto kontextu je třeba rozlišit vznik manželství mocí a souhlasem.

V římském právu platila zásada, podle které manželství nevytváří soulož, ale souhlas. Tím bylo konstatováno, že pouhé milostné vztahy samy o sobě nejsou dostatečným základem pro vznik a trvání rodiny (ačkoli by byly trvalé). Mimořádně důležitým předpokladem pro vstup do manželství a pro jeho existenci byla vůle, směřující k společnému soužití. Tato vůle, která vedla k naplnění všech klíčových prvků manželství, nazývalo římské právo jako *affectio maritalis*.⁵ Tato vůle trvala po tak dlouhou dobu, po kterou spolu manželé žili, sdíleli vše dobré i zlé, a dokud trval jejich úmysl žít spolu jakožto manželé. Jednalo se o osobní, svobodný a uvážený úkon, který musela učinit osoba, která k tomu byla způsobilá.

V římském právu nebylo neobvyklé, že se vyžadoval souhlasný projev vůle nikoli pouze dvou, ale dokonce čtyř osob, konkrétně budoucích manželů a zároveň hlav obou rodin, pokud byli oba manželé pod mocí *pater familias*. Manželství uzavřené bez tohoto souhlasu (pokud jej bylo *de iure* třeba) bylo považováno za neplatné.⁶ To, zda byla tato vůle mezi manželi přítomná, bylo možné usoudit buď z prohlášení obou manželů, nebo z toho, zda se k sobě chovali takovým způsobem, jak by se k sobě manželé chovat měli. Tato vnější složka *affectio matrimonii* byla nazývána jako *honor maritalis*. V praxi existence takové vnější složky znamenala, že i když spolu manželé nežili (například proto, že manžel byl ustanovený za konzula), neznamenalo to, že by jejich manželství zaniklo.⁷

Jak vyplývá z Digest, souhlas k uzavření manželství musel být svobodný, manželství tedy nemělo být uzavíráno z donucení.⁸ Jiné ustanovení této kodifikace však upřesňuje, že pokud otec nutil svého syna proti jeho vůli uzavřít manželství, přičemž syn tomuto nátlaku podlehl, pokládalo se výsledné manželství za právoplatně uzavřené.⁹

⁴ SKŘEJPEK, M. *Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999, s. 121.

⁵ LIND, G. *Common Law Marriage. A Legal Institution for Cohabitation*. London: Oxford University Press, 2008, s. 54.

⁶ SKŘEJPEK, M. *Texty ke studiu římského práva*. Praha: Orac, 2001, s. 205.

⁷ DOSTALÍK, P. *Texty ke studiu římského práva soukromého*. Dokumenty. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009, s. 35.

⁸ Digesta 23.2.21. Ed. Peter BLAHO.

⁹ Dig. 23.2.22.

Vzájemná práva a povinnosti manželů v římském právu lze definovat slovy Gaia, který ve svých *Institucích* konstatoval, že „zatímco však v pravomoci bývají jak muži, tak ženy, podřizují se moci manželské pouze ženy“.¹⁰ V soukromém životě tedy uplatňoval manžel *manus* vůči své manželce podobným způsobem, jako uplatňoval otcovskou moc nad svými dětmi. Žena nesměla vykonávat nic dle své vůle. V běžném životě měla postavení *mater familias*, v soukromí vykonávala domácí kult společně s manželem. Postavení ženy v rámci manželství se lišilo dle toho, zda se jednalo o manželství *cum manu* nebo *sine manu* – ve druhém jmenovaném bylo jeho postavení slabší. Pokud byla manželka před uzavřením manželství *filia familias*, zůstala podřízena *patria potestas* svého otce, což musel manžel akceptovat.

V průběhu čtvrtého století se manželovo právo moci nad manželkou stávalo silnějším než oprávnění jejího otce. Manželka *sui iuris* měla v tomto kontextu příznivější postavení, jelikož libovůli hlavy rodiny nepodléhala. Ačkoli byla omezována celoživotním poručnictvím, vztahovalo se toto pouze na určité právní úkony.¹¹

Patria potestas byla v římském právu prakticky neomezená – ve staré patriarchální rodině měl otec nad syny a dcerami právo nad životem a smrtí. Ke změnám došlo až v období císařství, kdy byla za vlády Octavia Augusta otcí uložena povinnost zřídít dceři věno a povinnost poskytovat dětem přiměřenou výživu. Neplnění této povinnosti bylo sankcionováno – plnění také mohlo být vymáháno i soudní cestou.¹² Ve vztahu ke své manželce měl manžel přinejmenším morální závazek poskytnout jí živobytí poměrné k jeho postavení. Nevyhnutelnost této povinnosti byla důvodem pro poskytnutí věna, jelikož břemeno domácnosti leželo čistě na manželovi. Manžel mohl manželku zaopatřit roční či měsíční rentou, na kterou se nevztahoval zákaz darování mezi manželi.

Vzájemné povinnosti mezi manželi však nebyly pouze majetkového charakteru – k základním povinnostem patřilo i projevat si úctu a zdvořilost. Ačkoli římské právo nedovolovalo vynutit si plnění této povinnosti prostřednictvím žaloby, měla důležitý právní následek – po dobu trvání manželství proti sobě nesměli manželé použít žaloby trestního charakteru nebo *actiones*, které způsobovaly *infamii* (tj. bezectnost, újmu na občanské cti a vážnosti). Manžel se mohl beztrestně rozvést se ženou, která večeřela s jinými muži bez jeho vědomí či souhlasu, navštěvovala divadlo napříč jeho zákazem, nebo bez dostatečného důvodu

¹⁰ Gaius I.110. Ed. KINCL Jaromír.

¹¹ VRANA, V. *Matrimonium v římskom práve*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2001, s. 95an.

¹² SKŘEJPEK, M. *Římské právo v datech*. Praha: C. H. Beck, 1997, s. 145.

trávila noc mimo svůj dům. Manželka se mohla bez postihu pro svou osobu rozvést s manželem, který ji bil nebo se pohlavně stýkal s necudnými ženami v manželské domácnosti.¹³

2.2 Definice a formy manželství

Před následujícím výkladem o majetkovém manželském právu v římské říši je vhodné definovat také samotný pojem manželství. Soubor s názvem *Digesta* (či také *Pandectae* jako druhá část kodifikace římského práva *Corpus iuris civilis*), který je jedním ze základních pramenů práva doby justiniánské, byla považována za jeden z automaticky používaných pramenů v právních procesech, uvádí definici manželství, která zahrnuje filosofii vnímání společného rodinného života ve starém Římě: *nuptiae sunt coniunctio maris et feminae et consortium omnis vitae, divini et humani iuris comunicatio* (v překladu „manželství je svazek muže a ženy, partnerství na celý život, sdílení božských i lidských práv“).¹⁴ V rámci *Iustiniani Institutiones* (třetí součást *Corpus iuris civilis*) je manželství pojímáno o něco úžeji (bez filosofického prvku): *nuptiae autem sive matrimonium est viri et mulieris coniunctio individuum consuetudinem vitae continens* (v překladu „manželství neboli svatba je spojení muže a ženy za účelem nerozlučného životního společenství“).¹⁵

Je třeba dodat, že manželství bylo uzavíráno primárně v zájmu muže, jelikož představovalo základ pro vytvoření a pokračování jeho rodu. V tomto kontextu je nutné nazírat i na právní úpravu manželství v římském právu. Římské civilní právo diferencovalo institut manželství v závislosti na tom, jestli měl manžel nad manželkou moc (*manus*) či nikoli. Tímto způsobem uzavřené manželství mohlo být tzv. přísné či volné. Forma uzavřeného manželství následně významně dopadala na vzájemné majetkové poměry manželů.

Manželství *in manu* (či také *cum manu*, tedy přísné manželství) bylo historicky starším typem, jehož uzavřením se manželka podřídila manželově moci či moci jeho otce jakožto hlavy rodiny (*pater familias*) a stala se tak de facto nesvéprávnou (*alieni iuris*). Toto podřízení mělo za následek i ztrátu její majetkoprávní způsobilosti ve prospěch nositele moci. Ačkoli mohla manželka nabývat majetku, činila tak ve prospěch *pater familias*. Manželka *in manu*

¹³ VRANA, V. *Matrimonium v římskom práve*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2001, s. 97-98.

¹⁴ *Digesta* 23.2.1.

¹⁵ *Iustiniani Institutiones* 1.9.1. Eds. Peter BLAHO, Michal SKŘEJPEK a Paul KRÜGER.

měla v majetkoprávních záležitostech vůči svému manželovi postavení dcery (*filiae loco*) a vůči svým dětem měla de iure postavení sestry. Aktem sňatku přešla žena do nového mocensko-právního svazku s rodinou svého manžela (tzv. agnátská rodina) a ztratila právní vazby na svou původní rodinu. Důsledkem toho byl i zánik právního národu na dědictví v rámci původní rodiny – právě věno tvořilo kompenzaci pro tuto ztrátu.¹⁶

Manželství (přesněji *manus*)¹⁷ přísné mohlo vzniknout třemi způsoby, pojmenovanými jako *confarreatio*, *coemptio* a *usus*.¹⁸ *Confarreatio* spočívala v tom, že snoubenci přednesli navzájem přesně stanovenou formulaci za přítomnosti deseti svědků a nejvyššího pontifexe a flamen *Dialis* obětovali slaný koláč připravený ze špaldy a soli, chléb a ovoce. V průběhu obřadu ženich a nevěsta spojili své pravé ruce, seděli na dvou spojených stoličkách, nad nimi visela vlna posvátné ovce a snoubenci přednášeli přesně stanovenou formulaci rituálních slov.¹⁹ Manželku během obřadu přijali do manželova domu s ohněm a vodou, což symbolizovalo úplnou participaci manželky v domácím životě manžela. Postupně se tato forma uzavření manželství zúžila pouze na kněžské kruhy, jelikož pro kněze byla povinná a kněžský úřad mohli zastávat jen ti, kteří se z *confarreatio* manželství narodili.

Druhou formou uzavření přísného manželství bylo *coemptio*, které se zakládalo na vzájemném vyhlášení snoubenců před pěti svědky a v symbolickém koupení nevěsty *per aest et libram* – z tohoto důvodu byl obřadu přítomný občan s váhou a závažím. *Coemptio* mělo stejný účinek jako *confarreatio*, ale nevěsta nepřecházela do manželova rodu. Tato forma uzavření manželství byla přístupná i plebejům.²⁰

Specifickou formou uzavření přísného manželství bylo *usus*, kdy se jednalo o de facto vydržení manželské moci nad ženou. Právoplatné manželství vzniklo takovým způsobem, že žena strávila v mužově domě (*sub eodem tecto*, tedy pod jednou střechou) jako manželka minimálně jeden rok. Její postavení bylo následně takové, jako by uzavřela manželství formou *coemptio*. Pokud se žena nechtěla manželově moci pořídit, měla na základě Zákona dvanácti desek (*Lex duodecim tabularum*) právo vzdát se ze společného domu na tři noci, čímž byla narušena lhůta potřebná pro vydržení – ženě tím začala běžet nová roční lhůta.²¹

¹⁶ STARÁ, I. Právní postavení žen a vestálek v římském právu. In: VOJÁČEK, L., TAUCHEN, J. (eds.). *Sborník z doktorandského semináře Katedry dějin státu a práva PrF MU č. 2*. Ostrava: KEY Publishing, s. r. o., 2012, s. 68-69.

¹⁷ Ačkoli přesnější by bylo v tomto kontextu hovořit o *manus*, jelikož manželství vzniká konsensem, je v následujícím textu respektována nomenklatura výchozích zdrojů, která užívá pojem „manželství přísné“.

¹⁸ GROH, V. *Starý Řím*. Praha: Jednota českých filologů, 1931, s. 414.

¹⁹ VRANA, V. *Matrimonium v římskom práve*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2001, s. 63.

²⁰ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 138.

²¹ KINCL, J. *Texty ke studiu obecných dějin státu a práva. I., část 2. Starověk*. Praha: SPN, 1977, s. 29.

Bierkan, Sherman a Stocquart konstatují, že žena nabyla prostřednictvím manželství *cum manu* čestný titul *mater familias*, avšak ve skutečnosti to pro ni nemělo žádný podstatný význam, jelikož i nadále zůstávala osobou *alieni iuris* a to dokonce i za těch okolností, že před svatbou byla osobou *sui iuris*. Její podřízené postavení se odráželo také v netradičním vztahu k manželovi, kde vystupovala v postavení *filiae loco*, tedy v postavení dcery a ve vztahu k vlastním dětem v postavení *sororis loco*, tedy v postavení sestry. Naproti tomu, že *manus* byl téměř totožný s *patria potestas* a moc manžela nad manželkou byla velmi rozsáhlá, bylo zřejmé, že na manželku bylo bráno více ohledů než na děti.²²

Druhou formou manželství bylo volné manželství *sine manu*, které na právním postavení ženy mnoho neměnilo. Změnu ve formě manželství si vynutil rozvoj obchodních a společenských vztahů, kvůli kterému docházelo ke komplikacím způsobeným přílišnou přísností *matrimonia in manu*. Nová podoba manželství *sine in manum* se rozvíjela zejména v raném období císařství. Aby bylo toto manželství platné, nebylo nutné splnit nějaké zvláštní formalities či sankce ze strany jakéhokoli veřejného činitele.

Žena mohla do manželství vstupovat z pozice *sui iuris* nebo *alieni iuris*. Žena *sui iuris* se uzavřením sňatku nepodřídila moci svého manžela (či obecně *pater familias*) a mohla si tak zachovat svou majetkoprávní způsobilost. Žena *alieni iuris* se rovněž vstupem do manželství nepodřídila novému nositeli moci, ale zůstala v moci svého otce, čímž si zachovala i dědické právo ve vztahu ke své původní rodině. Dědické postavení vůči manželovi však bylo tímto velmi nepříznivé – zde opět přicházel ke slovu institut věna, který měl představovat určitou satisfakci.

Marcia I. Colish k problematice tohoto druhu manželství dodává, že v době římské republiky manželství *in manu* postupně zanikalo ve prospěch manželství *sine manu*, což lze vysvětlit různými determinanty. Colish nesouhlasí s názorem, podle kterého mělo jít o důsledek ženské emancipace, ale vysvětluje, že mnoho významných mužů tohoto období se ve snaze získat výhodnější společenské a politické postavení opakovaně ženilo a rozvádělo. Právě tato situace, a nikoli nějaké nové představy o důstojnosti žen, vysvětluje úpadek manželství *cum manu* a popularitu manželství *sine manu* v období pozdní římské republiky.²³

Matrimonium sine manu vznikalo původně tím, že žena před uplynutím jednoho roku zůstala tři po sobě následující noci mimo mužův dům, čímž se vyhnula přechodu do *manus*

²² BIERKAN, T. A., SHERMAN, C. P., STOCQUART, E. Marriage in Roman Law. *The Yale Law Journal*. 1907, 16 (5), s. 310-311.

²³ COLISH, M. I. *The Stoic Tradition from Antiquity to the Early Middle Ages. I. Stoicism in Classical Latin Literature*. Leiden: E. J. Brill, 1985, s. 383-385.

tohoto muže.²⁴ Posléze vznikalo pouze neformálním projevem manželského souhlasu, po kterém následovalo reálné společné spolužití manželů. Bylo však zvykem, že žena byla slavnostně odvedena do ženichova domu a byla fakticky přijata do jeho rodiny. Z právního hlediska to však nebylo nutné.²⁵ Na základě *Digest* můžeme doplnit, že pokud bylo uzavření manželství pouze předstírané, nemělo žádný právní účinek.²⁶

V souvislosti s volným manželstvím mohlo dojít ke kolizi zájmů manžela a držitele moci nad jeho manželkou, nejčastěji tedy jejím otcem, a to z důvodu neexistence *manus* v manželství. Římské právo dlouho preferovalo otcovskou moc – *pater familias* měl k dispozici efektivní právní prostředky (vindikační žalobu a prétorský edikt *de liberis exhibendis et ducendis*), jejichž právní síla vyloučila vliv jakékoli třetí osoby, manžela nevyjímaje. Až na konci třetího století získal manžel možnost využít interdikt *de uxore exhibenda et ducenda*. Oslabené postavení manžela ve volném manželství lze reflektovat na možnosti hlavy rodiny manželky iniciovat rozvod, a to dokonce i v případě, že ona sama s tímto krokem nesouhlasila. Tuto praxi ukončil pravděpodobně císař Antonius Pius, nicméně lze se setkat i s názorem, že se jednalo o císaře Diokleciána, jehož reskript obsahuje konstatování, že rozvod dcery je nad rámec kompetence otce.²⁷

V následujících hlavních kapitolách bude často hovořeno o dopadech, které má na majetek manželů zánik manželství, proto je vhodné alespoň stručně ozřejmit, kterými způsoby mohlo římské manželství zaniknout. V nejstarších dobách římských dějin mohlo manželství zaniknout pouze smrtí (přírozenou či právní – v tomto kontextu šlo o *capitisdeminutio maxima*, tedy o ztrátu svobody v důsledku například upadnutí do zajetí), rozvodem (*divortium*), zapuzením (*repudium*). *Repudium* bylo jednostranné ukončení manželství – manželství *cum manu* mohl rozloučit jen muž pro vinu ženy prokázané v rámci domácího soudu, volné manželství mohla ukončit i žena.

K rozvodu je třeba dodat, že jej římské právo nechápalo tak, jak je chápán v současnosti – spíše než o rozhodnutí nějaké instituce se totiž jednalo o oboustranné dobrovolné ukončení manželského spolužití. Přesto platila pro rozvod manželství určitá omezení. V praxi se však mohly objevit určité skutečnosti, pro které muselo manželství rovněž zaniknout – jednalo se například o situaci, kdy byl manžel propuštěné otrokyně

²⁴ KINCL, J. *Texty ke studiu obecných dějin státu a práva. I., část 2. Starověk*. Praha: SPN, 1977, s. 29.

²⁵ FRÝDEK, M. et al. *Právní, náboženské a politické aspekty starověké římské rodiny*. Ostrava: Key Publishing, 2012, s. 74.

²⁶ Dig. 23.2.30.

²⁷ BRŤKO, Róbert (ed.). *Římska rodina v sociálních a právních vztáchoch*. Bratislava: BVŠP, 2007. ISBN 978-80-969-3327-3, s. 15.

povýšený do senátorského stavu (dle *Lex Papia et Poppaea* musel manželství s takovou ženou opustit), pokud byl občan poslaný do vyhnanství, ztratil *ius conubium* a nemohl proto uzavřít právně relevantní *matrimonium iustum*, nebo pokud otec adoptoval svého zetě či nevěstu, čímž porušoval ustanovení *Lex Iulia de adulteries coercendis* (či obecněji o situace, kdy mezi manželi vzniklo příbuzenství, které znemožňovalo trvání manželství).²⁸

2.2.2 Faktické vztahy muže a ženy

Pro kontext je třeba doplnit, že kromě manželství římské právo rozlišovalo i tzv. faktické vztahy muže a ženy, konkrétněji konkubinát a *contubernium*. Konkubinát, který lze charakterizovat spíše jako svazek za účelem pohlavního uspokojení, byl trvalým faktickým vztahem mezi mužem a hůře společensky postavenou ženou (často šlo o senátora a herečku), nebo mezi ženami a vojáky, kteří nemohli uzavírat manželství. Jednalo se o svazek, který byl zejména pro ženy poměrně dehonestující. Účelem bylo spíše než založení rodiny (plození dětí) uspokojení tělesných potřeb – jednalo se tedy o spojení *libidinis causa, non liberorum quaesundorum*.²⁹ Pokud však měl muž v úmyslu pojmout ženu za manželku, pohlíželo se na vztah jako na manželství – v kontextu již výše zmíněného institutu *affectio maritalis* lze proto konstatovat, že ten v konkubinátu absentoval. Konkubinát byl vyloučen při současné existenci manželství nebo jiného konkubinátu.³⁰

V praxi byl konkubinát chápán jako prostředek, skrze který bylo možné se vyhnout účinkům manželství (například v dědickém právu). V období vlády císaře Augusta (kdy byla přijata norma *Lex Iulia de adulteriis*, kriminalizující cizoložství, která zároveň legalizovala konkubinát) se rovněž jednalo o „kličku“, prostřednictvím které byly obcházeny manželské překážky. Dalším motivem k uzavření konkubinátu mohla být skutečnost, že vzhledem k tomu, že se nejednalo o druh manželství, nevztahoval se na tento institut zákaz darování mezi manželi.³¹ *Digesta* konstatují, že „*nec adulterium per concubinatum ab ipso committitur. Nam quia concubinatus per leges nomen assumpsit, extra legis poenam est*“, tedy že cizoložství nepáchá ten, kdo žije s konkubínou, protože konkubinát je právním institutem a není právně trestný.³²

²⁸ SKŘEJPEK, M. *Římské soukromé právo: Systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 90.

²⁹ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 135.

³⁰ KLABOUCH, Jiří. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha: Orbis, 1962, s. 37.

³¹ REBRO, K., BLAHO, P. *Římské právo*. 4. přeprac. a doplň. vyd. Bratislava: IURA EDITION, 2010, s. 172.

³² Dig. 25.7.3.1.

V rámci konkubinátu byly přísně upraveny majetkové poměry mezi mužem, konkubínou a jejich nemanželskými dětmi. Právní postavení dětí narozených z konkubinátů vůči vlastní matce lze charakterizovat jako kognátský poměr – se svým biologickým otcem však nebyly tyto děti příbuzné vůbec (byly *sine patre liberi*). V období císaře Justiniána mohl otec odkázat nebo darovat dětem konkubíny i jí samotné celý svůj majetek, ale jen za podmínky, že neměl děti ani žádné předky (dědice ze zákona). Pokud však měl legitimní děti, dětem konkubíny mohl poskytnout jen jednu dvanáctinu majetku. V případě, že neměl s konkubínou děti, mohl jí odkázat jednu čtyřadvacetinu majetku.

Justinián zvýhodnil monogamický konkubinát tím, že pokud žil muž s konkubínou a jejich společnými dětmi ve společné domácnosti, přičemž nezanechal závěť, manželku ani zákonné potomstvo, obdržela konkubína a její děti šestinu jeho majetku. V situaci, kdy by měl muž více konkubín, výše konstatovaná práva jim ani jejich společným dětem nepříslušela.³³ Konkubínami byly typicky ženy, které byly ve výrazně nižším společenském postavení než jejich partner – často šlo o herečky, ženy propuštěné z otroctví a bývalé prostitutky.³⁴

Dalším institutem, který popisoval typ faktického vztahu mezi mužem a ženou, bylo *contubernium*. *Ius connubii* řešilo situaci otroků, kteří nemohli uzavřít manželství ani se svobodným Římanem, ani mezi sebou v rámci své společenské třídy. Pod termínem *contubernium* římské právo rozumělo trvalé soužití mezi otrokem a otrokyní, nebo mezi otrokem a svobodným občanem. Existence tohoto svazku byla podmíněna rozhodnutím pána daného otroka.³⁵ Jak doplňují Frýdek et al., děti narozené v rámci *contubernia* následovaly stav matky a pokud byla otrokyní, dítě patřilo jejímu pánovi, protože se považovalo za součást věci.³⁶

Ačkoli tato pravidla vyznívají poměrně jednoduše, jejich uplatnění v praxi bylo provázáno mnohými problémy. Římské právo pro platnost právního konání nevyžadovalo písemnou formu, a proto mohly nastat situace, kdy propuštěnci nemuseli být schopni prokázat, že podstoupili *manummissio* (tedy propuštění na svobodu), a pokud to již dokázali, nemuselo být evidentní, od kterého okamžiku jsou svobodní. Okamžik propuštění však byl významným při určování právního statusu dětí narozených bývalé otrokyni. Pokud se dítě

³³ REBRO, K. *Konkubinát v práve římskom od Augusta do Justiniána*. Bratislava: Nákladom právnickej fakulty Slovenskej univerzity, 1940, s. 91-96.

³⁴ STARÁ, I. *Rodina a její význam v římském právu*. Ostrava: KEY Publishing, 2013, s. 75.

³⁵ GRUBBS, J. E. *Women and the Law in the Roman Empire. A Sourcebook on Marriage, Divorce and Widowhood*. London: Routledge, 2002. ISBN 978-04-1515-240-2, s. 146.

³⁶ FRÝDEK, M. et al. *Právní, náboženské a politické aspekty starověké římské rodiny*. Ostrava: Key Publishing, 2012, s. 78.

narodilo po propuštění své matky, bylo svobodné – pokud se však narodilo před jejím propuštěním, stalo se otrokem a patřilo jejímu pánovi.³⁷

Pokud *contubernium* uzavřeli dva otroci, kteří byli následně právoplatně propuštěni na svobodu, přičemž chtěli nadále pokračovat ve svém soužití, transformovalo se *contubernium* automaticky na manželství. Pokud se jim posléze narodily děti, byly považovány za svobodné a legitimní. V případě, že se děti narodily v době trvání *contubernia*, byly považovány za majetek pána, a to i když byla matka po jejich narození propuštěna z otroctví. *Digesta* hovoří i o vzájemných majetkových poměrech mezi propuštěnými otrokem a otrokyní, když konstatují, že pokud dala otrokyně otrokovi majetek jako věno a následně po dobu trvání jejich svazku získají oba svobodu, aniž by byli zbavení majetku, jejich záležitosti se upraví tak, že věci, které byly dány jako věno, budou považovány za dotální vlastnictví a v případě rozvodu bude mít žena nárok na hodnotu věna.³⁸

Vzhledem k tomu, že v praxi bylo mnohdy těžké přesně určit, kdy byl daný jedinec propuštěn z otroctví, dochovala se nám z období starověkého Říma řada zajímavých případů. Grubbs například uvádí případ Iusty, dcery propuštěné otrokyně Vitalis, která se dostala do sporu s majitelkou své zesnulé matky, vdovou po Stephanovi Themis – ta tvrdila, že dívka se narodila před propuštěním své matky a nachází se tedy v postavení jejího majetku. Vzhledem k neexistenci písemné smlouvy bylo obtížné zjistit faktický stav. Svědkové většinově vypověděli, že Iusta se narodila svobodně – jelikož smírčí soudce v Herculaneu došel k závěru, že nemá pravomoc tento případ rozhodnout, byl spis poslán do Říma k projednání. Výsledek případu se nedochoval.³⁹

Další případ se týká svobodné ženy Hostilie, která si vzala jistého Erota a přinesla mu do manželství věno. Ačkoli do tohoto svazku vstupovala v dobré víře, že se jedná o legitimní manželství, následně vyšlo najevo, že Eros je otrok a manželství je tak neplatné. Hostilia se proto rozhodla žalovat Erotova pána o navrácení věna – *de iure* však o žádné věno nešlo, ale jelikož Hostilia jednala v dobré víře, byl nakonec spor rozsouzen tak, že Hostilia mohla svůj nárok uplatňovat na majetek, který pán mohl svému otrokovi poskytnout (*peculium*).⁴⁰

³⁷ GRUBBS, J. E. *Women and the Law in the Roman Empire. A Sourcebook on Marriage, Divorce and Widowhood*. London: Routledge, 2002, s. 144.

³⁸ Dig. 23.3.39. „Si serva servo quasi dotem dederit, deinde constante coniunctione ad libertatem ambo pervenerint peculio eis non adempto et in eadem coniunctione permanserint, ita res moderetur, ut, si quae ex rebus corporalibus velut in dotem tempore servitutis datis exstiterint, videantur ea tacite in dotem conversa, ut earum aestimatio mulieri debeat.“

³⁹ GRUBBS, J. E. *Women and the Law in the Roman Empire. A Sourcebook on Marriage, Divorce and Widowhood*. London: Routledge, 2002, s. 144.

⁴⁰ Tamtéž, s. 145.

Specifická úprava se týkala stavu, kdy žena žila se svým propuštěncem. Římská společnost byla silně patriarchální, proto bylo obecně nežádoucí, pokud žil muž se ženou znatelně vyššího postavení.⁴¹ V tomto kontextu ženy nemohly propustit vlastního otroka proto, aby s ním později uzavřely manželství. Žena dokonce nemohla propustit otroka ani v případě, kdy se s ním před jeho propuštěním dopustila cizoložství.⁴² *Digesta* k tomuto konstatují, že pokud vysoce postavená žena ztratila svou důstojnost (například byla odsouzená, stala se herečkou apod.), mohla v takovém případě uzavřít manželství s propuštěncem.⁴³ Smyslem této právní úpravy bylo obecně omezit vznik manželství, ve kterých by byla žena dominantním partnerem s vyšším společenským postavením.⁴⁴

2.3 Postavení manželky v římské rodině

V souvislosti s římskou rodinou je třeba zmínit pojmy agnace i kognace – jednalo se o typy příbuzenského vztahu, které hrály v římském právu důležitou roli, každý však výrazněji v jiné epoše. Zatímco agnace je spojena s mocensko-právním svazkem mezi osobami pod mocí *patris familiae*, kognace je založena na příbuzenských vztazích. *Ius civile* původně spojovalo právní účinky pouze s agnací, postupně však začala být agnace doplňována aspekty pokrevního příbuzenství.

Pro římskou agnátskou rodinu byl charakteristický její monokratický právní svazek mezi otcem (*pater familias* jakožto nejstarší mužský ascendent) který byl hlavou rodiny, a osobami, které byly podřízené jeho moci. Z tohoto svazku vyplývaly propastné rozdíly mezi *patre familias* a ostatními členy rodiny v osobní i majetkové rovině. Předmětného statusu mohl nabýt pouze muž – v agnátské rodině byl *pater familias* jako jediný člen *sui iuris* a jako takový rozhodoval o čemkoli ohledně rodinného majetku.⁴⁵ Disponoval absolutní a doživotní mocí nad manželkou, dětmi a dalšími svobodnými osobami v rámci rodiny. Nejdůležitější mocí *patrem familie* byla *patria potestas*, tedy moc nad dětmi,⁴⁶ kterou lze považovat za charakteristickou vlastnost římského práva. Z této moci vyplývala různá opatření, jako je rozhodování o životě a smrti dítěte.

⁴¹ BĚLOVSKÝ, P. Propuštěnci a jejich milenky podle římského práva. In: BUBELOVÁ, K. (ed.). *Ius Romanum. Sborník ze IV. konference právních romanistů ČR a SR*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 48.

⁴² BĚLOVSKÝ, P. Propuštěnci a jejich milenky podle římského práva. In: BUBELOVÁ, K. (ed.). *Ius Romanum. Sborník ze IV. konference právních romanistů ČR a SR*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 45-47.

⁴³ Dig. 23.2.47.

⁴⁴ BĚLOVSKÝ, P. Propuštěnci a jejich milenky podle římského práva. In: BUBELOVÁ, K. (ed.). *Ius Romanum. Sborník ze IV. konference právních romanistů ČR a SR*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 47.

⁴⁵ FUSTEL DE COULANGES, N. D. *Antická obec: studie o kultu, právu a institucích starého Řecka a Říma*. Praha: Sofis, 1998, s. 34-41.

⁴⁶ Gaius I.55.

Mezi další pravomoci *patrem familie* patřilo právo dát ženě souhlas k zásnubám a k uzavření manželství.⁴⁷ Dcery a descendentí ženského pohlaví, stejně jako manželka v postavení *in manu*, se nemohly vůbec zavazovat smlouvami. Závazky kontrahované ženami byly nežalovatelné, proto byly platné pouze jako naturální obligace (nemohly být žalované, ale pokud byly naplněné, jednalo se o plnění řádného dluhu a věřitele nebylo možné nutit, aby vrátil přijaté plnění).⁴⁸

Žena, která uzavřela manželství *cum manu*, přestala být podřízenou osobou *patris familiae* své původní rodiny – tím byly zrušeny veškeré agnátské vztahy s původní rodinou. Nevěsta vstupovala do agnátské rodiny a *gens* svého manžela, vůči kterému zaujala postavení *in filiae loco*. Pokud měl manžel postavení *filius familias*, spadala manželka pod *manus* otce svého manžela. Tento vztah mezi hlavou rodiny a nevěstou se pak podobal vztahu mezi dědem a vnučkou (*in neptis loco*).⁴⁹ Manželka podléhala manželské moci (*manus*), která vznikla při uzavření manželství – aby mohl tento stav nastat, bylo třeba, aby se manželka moci svého manžela podrobila výslovně (*conventio in manum*)⁵⁰, čímž se explicitně vzdala celého svého majetku ve prospěch manžela. Manželka *in manu* měla v manželově rodině postavení dcery (*filiae loco*), po manželově smrti dědila stejně jako dcery. Postupně se však *manus* začala vytrácet – po uzákonění Justinianovy kodifikace už existovalo pouze *matrimonium sine manu*.⁵¹

V nejstarším období římské společnosti (v rámci agnátské rodiny) byly ženy omezovány i v soukromém právu, ve kterém byla každá žena osobou *alieni iuris* a jako taková se podřízovala buď manželově, nebo otcově pravomoci. Ženy v takovém postavení sice měly způsobilost spáchat protiprávní jednání, nebyly však za takové chování právně odpovědné (právní odpovědnost za chování ženy nesl ten, v jehož moci se nacházela).⁵² V případě manželství (jednalo se o přísné manželství, tedy *matrimonium cum manu*) se ženy nacházely na rovném postavení se svými dětmi – to jim sice fakticky znemožňovalo vykonávat moc nad vlastními dětmi, na druhou stranu však měly manželky v tomto postavení

⁴⁷ BARTOŠEK, M. *Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje*. Praha: Academia, 1995, s. 162.

⁴⁸ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 185.

⁴⁹ VRANA, V. *Matrimonium v římskom práve*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2001, s. 90.

⁵⁰ Gaius II.98.

⁵¹ SCHELLE, K., TAUCHEN, J. *Encyklopedie českých právních dějin. 3. K-M*. Ostrava: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. ISBN 978-80-7380-602-6, s. 536.

⁵² COLISH, M. I. *The Stoic Tradition from Antiquity to the Early Middle Ages. I. Stoicism in Classical Latin Literature*. Leiden: E. J. Brill, 1985, s. 383-385.

možnost podílet se na dědictví dle zákonné posloupnosti v první skupině tzv. vlastních dědiců. Z hlediska dědictví šlo o výhodnou pozici.⁵³

Ačkoli manžel měl nad manželkou takřka neomezenou moc, neměl právo prodat ji do otroctví nebo svému římskému spoluobčanovi například jako pracovní sílu. Mohl však manželku jakožto osobu *alieni iuris* trestat – k tomuto účelu byl zřizován tzv. domácí soud, na němž participovali kromě manžela i poradci z jeho a manželčiny rodiny.⁵⁴

Zatímco agnátská rodina byla mocenskopravním svazkem, kognátská rodina byla založena spíše na pokrevním příbuzenství. Toto příbuzenství se měřilo stupni, přičemž pokrevní příbuzní si byli blízcí v takovém pokrevním stupni, kolik bylo potřebných porodů, aby pokrevnost vznikla mezi osobami, mezi kterými se měřila (*quot partus, tot gradus*). Počítání příbuznosti bylo důležité především v dědickém a manželském právu. Manželka v kognátské rodině nenabývala postavení dcery, jako tomu bylo v případě agnátského vztahu, ale měla postavení manželky.⁵⁵ Byla svéprávnou osobou (*sui iuris*) a mohla vykonávat římským právem určené právní jednání (například *mancipatio*, zřízení testamentu, podání žaloby), ale jen za předpokladu přítomnosti poručníka.⁵⁶ Ženy v postavení *sui iuris* představovaly osoby s vlastní právní subjektivitou.

Existovalo více způsobů, kterými se žena mohla stát svéprávnou – prvním případem byly ženy, které už neměly žádného žijícího mužského předka, který by nad nimi udržoval otcovskou nebo manželskou moc. Za druhé se žena mohla stát svéprávnou i prostřednictvím institutu emancipace tak, že otec rodiny svou dceru či vnučku propustil před věcně příslušným soudem nebo před úředníkem. Nakonec se žena stávala samostatnou v případě, kdy její manžel zemřel, nebo se s ním rozvedla a už se nevrátila pod moc svého otce.⁵⁷ Jak již bylo naznačeno, každé ženě *sui iuris* byl ustanoven poručník, který zpočátku rozhodoval o všech záležitostech a žena bez něj nemohla činit žádné platné právní úkony. Postupně však začal tento institut upadat a přítomnost poručníka se již nevyžadovala při zařizování běžných každodenních záležitostí. Při závažnějších úkonech se však jeho přítomnost nadále vyžadovala s odůvodněním, že se jedná o ochranu ženy před neuváženými kroky. Výjimku tvořily kněžky bohyně Vesty.⁵⁸

⁵³ VANČURA, J. *Úvod do studia soukromého práva římského. Díl II.* Praha: vlastním nákladem, 1923, s. 386.

⁵⁴ FRÝDEK, M. et al. *Právní, náboženské a politické aspekty starověké římské rodiny.* Ostrava: Key Publishing, 2012, s. 75.

⁵⁵ REBRO, K., BLAHO, P. *Římské právo.* 3. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2003, s. 167.

⁵⁶ BLAHO, P., HARAMIA, I., ŽIDLICKÁ, M. *Základy římského práva.* Bratislava: MANZ, 1997, s. 107.

⁵⁷ FRÝDEK, M. et al. *Právní, náboženské a politické aspekty starověké římské rodiny.* Ostrava: Key Publishing, 2012, s. 76.

⁵⁸ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo.* Praha: C. H. Beck, 1995, s. 75.

Takové poručnictví nad ženami se nazývalo *tutela mulierum*. Tento institut předpokládal, že každá žena vzhledem ke své údajné přirozeně lehkovážné povaze, slabosti, křehkosti a nezkušenosti potřebuje svého poručníka, jehož úlohou bylo kromě spravování jejích majetkových záležitostí i vykonávat kontrolu nad jejím právním jednáním. Poručník se ženě *sui iuris* ustanovoval třemi způsoby – ze závěti, ze zákona, nebo jej jmenoval magistrát. Postupem času společně s tím, jak se rozkládala římská patriarchální rodina, získávaly ženy větší majetkovou nezávislost a rovněž institut poručnictví se začal vytrácet.

Císař Augustus vydal ustanovení, podle kterého pokud žena porodila tři děti, již nad sebou nemusela mít poručníka. Nesouhlas nad institutem *tutela mulierum* vyjadřoval i právník Gaius, který konstatoval, že není dostatečný důvod, aby v poručenství zůstávaly i ženy dospělého věku – jak tento autor přiznává, ženy dospělého věku si své záležitosti spravovaly samy a poručník často zasahoval pouze „naoko“. Často byl dokonce nucený proti své vůli, aby dal ke konání ženy souhlas.⁵⁹ K úplnému zrušení poručnictví nad ženami došlo za vlády císaře Justiniána – vzhledem k evidentně častému a jednoduchému obcházení poručnictví byl důvod zániku tohoto institutu evidentní.⁶⁰ Počátkem třetího století našeho letopočtu se již o poručnictví nad ženami *sui iuris*, které dosáhly dvacátý pátý rok života, nehovoří.⁶¹ Ženy *sui iuris* byly nejen způsobilé spáchat protiprávní jednání, ale zároveň za něj nesly právní odpovědnost.⁶²

Svéprávná žena jakožto manželka nepatřila pod manželskou pravomoc (*manus*) a měla právní způsobilost ke všem právním úkonům. Tento stav byl podmíněn vznikem volného manželství (*matrimonium sine manu*). Žena v takovém postavení nevstupovala do manželovy rodiny a buď zůstávala podržena moci svého otce (nevystupovala ze své dosavadní rodiny), nebo – pokud už před manželstvím neměla svého otce a byla osobou *sui iuris* – se její postavení nijak nezměnilo.⁶³ Majetek, který manželka vlastnila před svatbou, nepřecházel na jejího manžela – stále s ním disponovala samotná žena. Obdobně platilo i v případě, kdy žena po dobu manželství nabyla majetek, který nepřecházel do rukou manžela.⁶⁴

⁵⁹ MOKRÝ, M. Poručnictví a opatrovnictví. In: BRTKO, Róbert (ed.). *Římska rodina v sociálních a právních vztazích*. Bratislava: BVŠP, 2007, s. 54.

⁶⁰ KINCL, J. (ed.). *Gaius. Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, s. 93.

⁶¹ NEUMANN, S. K. *Dějiny ženy: Populární kapitoly sociologické, etnologické a kulturně-historické. Svazek druhý*. Praha: Melantrich, 1932, s. 236.

⁶² SKŘEJPEK, M. *Římské soukromé právo: Systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 73.

⁶³ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 134.

⁶⁴ FRÝDEK, M. et al. *Právní, náboženské a politické aspekty starověké římské rodiny*. Ostrava: Key Publishing, 2012, s. 76.

Římské právo přiznávalo manželům mnoho vzájemných práv a povinností. Významnou vzájemnou povinností, která za určitých okolností zasahovala i do majetkového manželského práva, byla věrnost. Muž, který se dopustil pohlavního styku s manželkou jiného muže, se provinil spácháním trestného činu *adulteria*. Pokud provozoval styk s vdovou nebo ženou, která byla ještě panna, jednalo se o *stuprum*. O cizoložství se jednalo pouze v případě, kdy daná žena byla manželkou jiného muže – nezáleželo přitom na tom, jestli byla žena v řádném manželství (*matrimonium iustum*), nebo v manželství na základě *ius gentium*.⁶⁵

Trestní postih pohlavního styku s vdanou ženou stanovil *Lex Iulia de adulteriis* – účelem tohoto zákona z roku 18 před. n. l. bylo zastavit obecnou amorálnost, která podlamovala základy římské rodiny. Problematiku mravnostních trestných činů více rozvedl *Lex Iulia de adulteriis coercendis*. V kontextu tohoto zákona pojem cizoložství zahrnoval širokou skupinu mimomanželských mravnostních trestných činů – cizoložství nebylo považováno pouze za „individuální potupu“ manžela a otce manželky, ale bylo chápáno jako útok na veřejnou morálku. To, že *adulterium* v užším slova smyslu mohly spáchat pouze vdané ženy, reflektovalo nerovnou pozici manželů v rámci jejich svazku. Cizoložství spáchané manželkou znamenalo dle římského práva nutnost rozvodu iniciovaného manželem.⁶⁶

⁶⁵ Digesta 48.5.13. Ed. Theodor MOMMSEN

⁶⁶ VRANA, V. *Matrimonium v římskom práve*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2001, s. 101an.

3 Věno

V římském právu měl institut věna (*dos, res uxoria*) významné místo, o čemž svědčí skutečnost, že tento institut byl později (ve výrazné inspiraci římským právem) implementován do evropských středověkých a raně novověkých právních kodifikací.⁶⁷ Následující kapitola se zabývá jednotlivými aspekty tohoto právního institutu, přičemž je postupováno od terminologického výkladu přes klasifikaci věna a problematiku jeho zřízení až po jednotlivé aspekty právního režimu věna (operace s věnem v průběhu manželství a po jeho konci).

3.1 Pojem a základní charakteristika věna

Etymologický původ latinského *dos* je poměrně zajímavý. Na obdobný institut odkazuje Aristoteles ve svém spise *Politika*, kde konstatuje, že „Hellénové chodili kdysi ozbrojeni a ženy kupovali jeden od druhého [...]“.⁶⁸ Dary, které byly určeny otci nevěsty (respektive cena za ni zaplacená), se nazývaly *ἔδνα* nebo *ἑδνα* – doslova se jedná o *douceur* nebo sladidlo. Původně se jednalo o odškodnění za ztrátu dcery jako služky v domácnosti,⁶⁹ nicméně jak dokládá Publius Cornelius Tacitus ve svém spise *Germania*, postupně se tato praxe transformovala a u starých Germánů již nedával manžel dárky otci nevěsty, ale přímo nevěstě: „Věno nepřináší manželka manželovi, nýbrž manželce manžel“.⁷⁰ O tomto zvyku nalezneme zmínky i v klasických dílech starověké řecké literatury, jako jsou *Ilias* a *Odyssea*.

Z těchto pramenů se rovněž můžeme dozvědět, že poskytnout dceru bez *ἔδνα* znamenalo projev velké úcty budoucímu zeťovi. Příkladem může být již výše zmíněná *Iliada*, v jejímž devátém zpěvu: „Tré mám v paláci dcer, z nichž jedna je *Ifianassa*, druhou mám *Láodiku* a třetí *Chrýsothemistu*; kterou z těchto by chtěl, nechť za choť bez darů věnných [...]“.⁷¹

⁶⁷ KAGAN, K. The Nature of Dowry in Roman Law – Rights of Husband and Wife. *Tulane Law Review*. 1946, 20, s. 561.

⁶⁸ *Politika*, 1268, 40-41. Ed. Antonín KŘÍŽ.

⁶⁹ SMITH, W. Dos. In: SMITH, W. et al. *A dictionary of Greek and Roman antiquities*. Vol. 1. London: John Murray, 1890, s. 691.

⁷⁰ *Germania*, 18. Ed. František Štěpán KOTT.

⁷¹ *Ilias*, 9.146. Ed. Otmar VAŇORNÝ.

Od slova ἔδνα je pak třeba odlišit pojem δῶρα, který byl používán obecně pro dary. Jednalo se o pozornosti, které manželovi darovali další příbuzní (odlišní od otce manželky) a přátelé. Pokud v archaickém období řeckých dějin manžel zemřel a dědicové jí nedovolili zůstat v domě, musely jí být vráceny peníze, které si s sebou přinesla. Prokázané cizoložství ze strany manželky pak znamenalo návrat ἔδνα jejímu manželovi. V jisté době (dataci nelze přesně určit) získalo věno svůj moderní smysl a nevěsta byla vybavena majetkem ze strany svého otce nebo opatrovníka.

Ve Spartě dcery původně nedostávaly žádné věno – byly provdány jen s darem šatů, časem se však ujal zvyk poskytnout novomanželce peníze a osobní majetek. V době Aristotela již byla věna tak objemná a počet ženských představitelk rodin tak velký, že téměř dvě pětiny celého spartského území se dostaly do vlastnictví žen. Ve starověkých Athénách se původně termíny φερνή a προίξ rozlišovaly tak, že φερνή představovalo oblečení a svatební dary, které nevěsta přinesla svému manželovi, a προίξ byla částkou v penězích nebo nemovitostech, k nimž měl manžel poživací právo (musel poskytnout záruku) a společně se svou manželkou se v nich usadil. Později již byly tyto dva termíny používány bez významového rozdílu.⁷²

Římský výraz *dos* se do řečtiny obvykle překládá jako φερνή – odtud pochází slovo *parapherna* či *paraphernalia*. Věna žen v klasickém Řecku tvořila značnou část zdanitelného kapitálu státu, jelikož dokonce i u chudých rodin se pohybovaly od deseti do dvaceti min (jedna mina odpovídala přibližně hmotnosti 0,57 kg) a panoval obecný úzus, že slušný muž dá své legitimní dceři alespoň desetinu svého majetku. Věno bylo také považováno za diferenční znak při rozlišování mezi manželkou a παλλακί (pallakae, tedy milenka) – proto pokud si manžel vzal manželku bez věna, poskytl písemnost, kterou bylo připuštěno přijetí věna na důkaz oprávněnosti uzavřeného manželství.⁷³

Věno bylo v římském právu chápáno jako určitý příspěvek poskytovaný ze strany manželky či jejího otce (případně poručníka), který měl manželovi ulehčit náklady na zakládání a vedení nové domácnosti (*onera matrimonii*). Skřejpek konstatuje, že se jednalo o majetkový soubor, který byl slíben či odevzdán v souvislosti s uzavřením manželstvím.⁷⁴ Ulpiánus v *Digestech* konstatuje, že *dos sine matrimonio esse non potest*, tedy že věno bez manželství je nemyslitelné – věno tedy nebylo možné zřídít, poskytnout či vymáhat bez

⁷² LONG, G. Dos. In: SMITH, W. *A dictionary of Greek and Roman antiquities*. Boston: Little, Brown and Company, 1859, s. 436-437.

⁷³ Tamtéž s. 46-437.

⁷⁴ SKŘEJPEK, M. *Římské soukromé právo: Systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 91.

uzavření nebo plánování manželství.⁷⁵ Jak lze vyvodit z formulace *omnis dotis promissio futuri matrimonii tacitam condicionem accipiat* právníka Papiniána, každý příslib věna v sobě implicitně zahrnoval předpokládanou podmínku budoucího manželství.⁷⁶ Věno tedy mohlo vzniknout již před sňatkem, dotální poměr však nastal až po jeho uzavření, a to bez ohledu na to, zda se jednalo o manželství přísné nebo o manželství volné.

Bartošek dodává, že účel věna se postupně přesouval z uhrazování nákladů manželství na zajištění manželky a posléze i dětí v případě skončení manželství. Důsledkem tohoto vývoje byla zesílená povinnost pro otce (eventuálně i pro matku) nevěsty zřídit věno a zeslabení manželova práva na něj.⁷⁷ V tomto kontextu je třeba doplnit, že zřízení věna mělo významný vliv právě na právní postavení dětí narozených v daném manželství – děti narozené v platném manželství získávaly status otce, děti narozené mimo něj získávaly právní postavení matky. Pokud byla zřízena listina o poskytnutí věna, tak děti narozené svobodné matce, se kterou nebylo zakázáno uzavřít manželství a se kterou otec dětí žil, byly podrobeny moci svého otce a byly považovány za neopomenutelné dědice.⁷⁸

V tomto kontextu je třeba učinit krátký exkurs do dědického práva – v římském právu existovaly dva důvody pro dědění. Prvním z nich byla závěť, kdy dědic ze závěti se nazýval testamentární dědic. Druhým důvodem byl zákon a v této souvislosti lze hovořit o intestátních dědicích. Intestátní dědická posloupnost je historicky starší, nicméně pokud zůstavitel zanechal závěť, měli přednost dědicové ze závěti. Intestátní dědická posloupnost nastupovala až v případě, kdy zůstavitel žádnou závěť nezanechal.⁷⁹ Dědici ze zákona byli členění do několika dědických tříd, které se navíc členily dle civilní a praetorské intestátní posloupnosti.

Civilní posloupnost preferovala agnátská příbuzenství – první třídou zde byli *heredes sui*, tedy nejbližší podřízení otcovské moci zůstavitele, druhou třídu tvořila posloupnost nejbližšího agnáta. Třetí třídou byla posloupnost rodových příslušníků. Praetorská posloupnost pak upřednostňovala kognátská příbuzenství a byla tvořena čtyřmi dědickými třídami – ty tvořili *unde liberi* (zůstavitelovy děti), *unde legitimi* (legitimní dědicové), *unde cognati proximi* (nejbližší kognátští příbuzní) a *unde vir et uxor* (příbuzní pozůstalého manžela).⁸⁰ V uvedeném příkladu tedy děti narozené svobodné matce, ohledně které byla uzavřena listina o poskytnutí věna, získávaly postavení intestátních dědiců – lze předpokládat,

⁷⁵ Dig. 23.3.3.

⁷⁶ Dig. 23.3.68.

⁷⁷ BARTOŠEK, M. *Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje*. Praha: Academia, 1995, s. 164.

⁷⁸ BARTOŠEK, M. *Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje*. Praha: Academia, 1995, s. 164. Viz též Codex Iustinianus, Liber V, 5.27.10.

⁷⁹ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 266.

⁸⁰ KINCL, J., URFUS, V. *Římské právo*. Praha: Panorama, 1990, s. 333-340.

že se jednalo o ochranu dětí, které se narodily do svazku, o kterém bylo vážně uvažováno jako o budoucím manželství.

Věno se do manželství standardně přinášelo v době jeho uzavření. Spíše než o povinnost se jednalo o zvyk (respektive přísně závaznou mravní povinnost) a znak prestiže – jinak řečeno neměl budoucí manžel na zřízení věna zákonný nárok (pokud mu je však žena poskytla v omylu, že je to její povinnost, nemusel jí věno vrátet).⁸¹ Colish dodává, že jako samostatný právní institut se věno začalo objevovat ve třetím století před naším letopočtem, kdy nastal značný hospodářský růst, přičemž ve společnosti (jak již bylo konstatováno výše) začala převládat manželství sine manu, která však obvykle neměla dlouhého trvání. V tomto kontextu bylo věno chápáno jako majetek zvláštního druhu, v němž se prostupovala vlastnická oprávnění manžela, jenž byl stále formálním vlastníkem věna, a manželky, jejíž oprávnění byla chráněna prostřednictvím žaloby.⁸²

Jestliže byla žena již svéprávná (*sui iuris*) a vlastnila nějaký majetek, zřizovala věno ona sama – v opačném případě připadl tento úkon na jejího otce (žena měla zákonný nárok na zřízení věna vůči svému otci a v určitých ojedinělých případech i vůči své matce) nebo poručníka. Zřizoval jej tedy ten, kdo měl nad nevěstou moc, nebo její nejbližší příbuzný.⁸³ Při slibu věna se používalo výhradně listin (*instrumenta dotalia*), nicméně při jeho předání stačil fyzický převod bez písemného dokladu.⁸⁴ Co se týče obsahu věna, mohlo jít prakticky o cokoli od věcí přes věcná práva až po pohledávky – archeologické nálezy v podobě písemností ukazují, že věno obvykle zahrnovalo půdu, otroky, šperky, toaletní potřeby a oděvy.⁸⁵

Římské právo chápalo pojem věci velmi široce, v samotných jeho pramenech nenalezneme definici tohoto právního institutu. Obecně lze tedy konstatovat, že jako věno bylo možné poskytnout jakoukoli věc, která byla způsobilá zabezpečit důvod zřízení – typicky se jednalo o věci významné hodnoty, nebylo to však pravidlem. Předmět i hodnota věna byly závislé na společenských a majetkových poměrech rodiny, ze které žena pocházela.

Dotálním majetkem se stalo vše, co bylo explicitně za věno označené – slíbený či již poskytnutý předmět věna nebylo možné v zásadě měnit jednostranně – bylo nutné zřídit mezi stranami smlouvu, v jejímž rámci se tyto strany nemohly odklonit od kogentních právních

⁸¹ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 141.

⁸² COLISH, M. I. *The Stoic Tradition from Antiquity to the Early Middle Ages. I. Stoicism in Classical Latin Literature*. Leiden: E. J. Brill, 1985, s. 383-385.

⁸³ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 4., opr. vyd. Praha: J. Otto, 1910, s. 852-853.

⁸⁴ BARTOŠEK, M., *Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje*. Praha: Academia, 1995, s. 164.

⁸⁵ GARDNER, J. F. *Women in Roman Law and Society*. Indiana: Indiana University Press, 1991, s. 97.

ustanovení.⁸⁶ Jednalo se například o to, že nebylo možné zhoršit postavení ženy (ani pokud by s tím souhlasila), žena se nemohla vzdát svého práva na vrácení věna, výtěžek z věna nemohl být připočten k dotálnímu majetku (výnos z věna musel zůstat manželovi), děti „věnných“ otrokyň musely zůstat součástí věna a manžel se nemohl zprostit své odpovědnosti za *dolus*. Pokud bylo věno dohodnuté formou určitého ocenění, předmětem se mohla stát oceněná hodnota a nikoli věci, které byly do věna dané ve skutečnosti. Pokud v průběhu manželství došlo k zániku předmětu věna, nebylo možné žádat o zřízení nového věna.⁸⁷ Jako předmět věna se naopak neobjevovaly pozemkové služebnosti a práva k užívání (*usus*), věnem se nemohla stát ani prostřednictvím stipulace slíbená věc, která nepatřila osobě, jež ji tímto způsobem slíbila (i kdyby o tom, že věc není její, nevěděla).⁸⁸

Ačkoli zřízení věna nebylo zákonnou povinností, Blaho, Haramia a Židlická jmenují dva důvody, proč byl tento institut pro manžele výhodný a v praxi tedy hojně využíváný. V první řadě se jednalo o to, že náklady na zřízení nové domácnosti nebyly nízké, přičemž věno představovalo vítané usnadnění situace novomanželů. Druhým důvodem byla jakási vyšší ekonomická jistota ženy – pokud došlo k zániku manželství smrtí manžela, dostala se žena do nelehké situace, kterou mohlo dostatečné věno vyřešit.⁸⁹ V období Justiniánovy vlády byl nárok manželky na vrácení věna dokonce zabezpečen zástavním právem na majetek manžela.⁹⁰

Je třeba dodat, že manželství samo o sobě nezakládalo vyživovací povinnost mezi manželi – jinými slovy, pokud nebylo manželovi poskytnuto věno, nevznikala mu ani vyživovací povinnost vůči manželce, na druhou stranu v případě poskytnutí věna byl vázán vyživovací povinností vůči své manželce právě do výše věna. Věno sloužilo i jakási prevence před vysokou rozvodovostí, kdy zákonná povinnost vrátit věno (nebo omezení při jeho vracení například v případě, že se žena znovu vdala příliš brzy po rozvodu, což mařilo zájem na určení otcovství, odrazovala od nemravného způsobu života a opakovaných rozvodů.⁹¹ Z *Digest* můžeme dále vyčíst, že *incestae nuptiae neque dotem habent et ideo omne quod perceptum est licet fructuum nomine auferetur*, tedy že v případě incestního manželství není věno, a proto vše, čeho bylo nabyto z věna, se manželovi odejme.⁹²

⁸⁶ Dig. 23.3.25; Dig. 23.3.26.

⁸⁷ ARNDTS, K. L. *Učební kniha pandekt. III. díl*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010, s. 21-22.

⁸⁸ Tamtéž, s. 11.

⁸⁹ BLAHO, P., HARAMIA, I., ŽIDLICKÁ, M. *Základy římského práva*. Bratislava: MANZ, 1997, s. 134-136.

⁹⁰ REBRO, K. *Římské právo súkromné*. Bratislava: Obzor, 1980, s. 85.

⁹¹ COLISH, M. I. *The Stoic Tradition from Antiquity to the Early Middle Ages. I. Stoicism in Classical Latin Literature*. Leiden: E. J. Brill, 1985, s. 383-385.

⁹² Dig. 23.2.52.

Věno je třeba pojmově diferencovat od jiných majetkových institutů, spojených s osobou manželky. V první řadě se jedná o *parapherna*, tedy o vlastní majetek ženy, který jí zbyl po oddělení věna. Tento majetek nebyl součástí věna (*res extra dotem*) a vztahovala se na něj zvláštní právní úprava. Manžel neměl vůči tomuto majetku žádná práva, pokud mu je žena nepostoupila – jinak řečeno nemělo uzavření manželství na tento majetek žádný vliv.⁹³ Institut parapherny bylo možné využít jen v rámci manželství sine manu, přičemž po vstupu do manželství se žena mohla rozhodnout, jestli:⁹⁴

- bude tento majetek spravovat sama;
- umožní správu majetku manželovi;
- převede na manžela vlastnická práva k tomuto majetku.

Výnosy z tohoto majetku pak mohly být využité k náhradě nákladů spojených s manželstvím. Dále je třeba od věna odlišovat *donatio ante nuptias*, tedy dar učiněný mezi snoubenci před sňatkem, a o *donatio propter nuptias*, což byl dar učiněný mužem (nebo někým jeho jménem) vůči ženě, před nebo v průběhu manželství (obecně však platil zákaz darování mezi manželi – více k tomuto tématu viz kapitola čtvrtá). Hodnota tohoto daru byla vždy stejná jako hodnota věna – jeho podstatou bylo zajištění ženy v případě, kdy by manžel zemřel nebo by došlo k rozvodu jeho vinou. Tento dar měl povahu jakéhosi „protivěna“ (*antipherna*).⁹⁵

3.2 Druhy věna a způsoby jeho zřízení

Než se bude text věnovat jednotlivým druhům věna, je třeba připomenout si subjekty zřízení věna, které hrají v typologii tohoto právního institutu důležitou roli. V první řadě jde o *pater familias (dos profecticia)*, který zřizoval věno. Mohlo jít o otce manželky nebo o jejího praotce, jehož moci byla manželka podřízená.⁹⁶ Dále mohlo jít o osobu zavázanou *pater familias* k tomu, aby zřídila věno v jeho jméně. Pokud byl *pater familias* povinen zřídít své dceři věno a odmítl tak učinit, mohl k tomu být přinucen.⁹⁷ Věno však mohla ve specifických případech zřizovat i matka manželky – konkrétně v pramenech práva (např. v *Digestech*)

⁹³ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 4., opr. vyd. Praha: J. Otto, 1910, s. 852.

⁹⁴ SOMMER, O. *Učebnice soukromého práva římského II. díl. 2.*, nezměněné vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011, s. 163-164.

⁹⁵ BARTOŠEK, M., *Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje*. Praha: Academia, 1995, s. 165.

⁹⁶ Dig. 23.3.5.1-3.

⁹⁷ Dig. 23.2.19.

nalézáme jediný konkrétní případ, a sice odpadlictví od víry ze strany matky, kdy dcera (manželka) zůstávala nadále pravověrná. Dalším subjektem, který mohl být potenciálně povinen zřídit manželce věno, byl její blízký příbuzný (typicky se jednalo o bratra či strýce) s tím, že takovému závazku předcházela povinnost *pater familias* zřídit věno.⁹⁸

Jak připomíná Arndst, dalším subjektem v kontextu věna byl svůdce panny, který si ji nemohl či nechtěl vzít za manželku. Takový muž byl následně povinen zřídit jí věno, což s sebou neslo jakýsi morální závazek na zaopatření ženy, kterou muž zneuctil. Zároveň tím docházelo k větším šancím ženy na uplatnění v rámci svatebního trhu.⁹⁹ V praxi mohla nastat i situace, kdy manželce zřídila věno třetí osoba, odlišná od všech výše jmenovaných. Mohlo jít například o osobu, která chtěla poskytnout manželce nějaký dar, nebo která byla zavázána otci rodiny. Neobvyklé nebyly ani případy, kdy se jednalo o dlužníka ženy. Pokud zřídil manželce věno někdo třetí a byly naplněny zákonné podmínky, mohl si tento jedinec vyhradit právo na vrácení věna v případě rozvodu manželství (viz *dos recepticia*).¹⁰⁰

Odborná literatura typicky rozlišuje tři druhy věna v římském právu. Konkrétně se jedná o následující:¹⁰¹

- *dos profecticia*, zřízené od otce (či poručníka) ve prospěch nevěsty;
- *dos adventicia*, zřízené jakoukoli osobou odlišnou od otce nevěsty;
- *dos recepticia*, zřízené jakoukoli osobou prostřednictvím stipulace nebo se zárukou.

Pokud tedy věno pocházelo od nevěstina otce, jednalo se o *dos profecticia*, pokud jej zřídila osoba odlišná od otce, šlo o *dos adventicia*. Tento typ věna byl flexibilnější, jelikož jej mohl zřídit například dlužník nevěsty, nebo v podstatě kdokoli, kdo chtěl nevěstě něco darovat.¹⁰² Zvláštním institutem byl *dos receptia* – jednalo se o věno, v jehož rámci byla předem uzavřena dohoda o jeho využití tak, že si dárce vyhradil vrácení. Toto věno bylo poskytnuto otcem nevěsty (nebo *pater familias*) a zpět jej mohl získat buď sám dárce, nebo rozvedená žena.¹⁰³

Pokud si dárce vyhradil právo na vrácení věna v případě rozvodu manželství, vyvstává otázka, jestli byla za těchto okolností žena vlastníkem věna a v jakém právním režimu vlastně věno existovalo – ačkoli dle *Digest* by měla být vlastníkem věna právě žena, u *dos recepticia*

⁹⁸ ARNDTS, K. L. *Učební kniha pandekt. III. díl*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010, s. 8.

⁹⁹ ARNDTS, K. L. *Učební kniha pandekt. III. díl*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010, s. 9.

¹⁰⁰ Dig. 23.3.5.9.

¹⁰¹ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 4., opr. vyd. Praha: J. Otto, 1910, s. 854.

¹⁰² BARTOŠEK, M. *Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje*. Praha: Academia, 1995, s. 158.

¹⁰³ GARDNER, J. F. *Women in Roman Law and Society*. Indiana: Indiana University Press, 1991, s. 102-105.

se jím nestala. V době trvání manželství byl manžel povinen o její věno dbát, jakmile však skončilo, ztratil k němu práva, která však žena nenabyla, jelikož se věno vracelo k jeho zřizovateli. Pokud bylo to stejné manželství znovu uzavřeno, *dos recepticia* se neobnovovalo, nýbrž bylo zřízeno věno nové.

Věno mohla zřizovat i samotná žena, a to konkrétně z majetku, k němuž měla sama dispoziční práva. Na rozdíl od mužů nemohly ženy zřizovat věno pro případ své smrti, protože věno sloužilo k úhradě nákladů spojených s manželstvím a smrtí ženy toto manželství zaniklo. Věno mohla zřídit žena *sui iuris* disponující nějakým majetkem, pokud však majetek nepostačoval, mohla věno zřídit ve prospěch manžela ve formě naturální obligace.¹⁰⁴

Ženě *sui iuris* mohl věno zřídit i *pater familias*. Názory teoretiků římského práva na to, zda měla tato žena přímo povinnost zřídit věno, se rozcházejí.¹⁰⁵ Zvláštní situací bylo, pokud věno zřizovala majetná žena *alieni iuris* – k tomuto v praxi pravděpodobně poměrně ojedinělému stavu došlo tehdy, když žena obdržela *peculium* (majetek, který otec rodiny svěřil svému synovi či otrokovi), jehož výnosy mohla následně použít právě na zřízení věna.¹⁰⁶ Další možností, jak si mohla žena zřídit sama věno, bylo obdarování před vstupem do manželství (*donatio ante nuptias*), kdy nezáleželo na tom, zda byla žena *sui iuris* nebo *alieni iuris*, jelikož poskytnutí daru za účelem zřízení věna se řídilo speciální právní úpravou. Muž v tomto případě poskytoval ženě dar (před aktem uzavření manželství) za účelem jejího zabezpečení v případě ukončení manželství, přičemž takové věno se stávalo účinným jen v případě, že k uzavření manželství skutečně došlo (jak bylo konstatováno výše, věno bylo s manželstvím nedílně svázáno).

Justinián v souvislosti s tím, že umožnil darování mezi manželi v průběhu trvání manželství, přejmenoval tento institut na *donatio propter nuptias*, tedy darování kvůli manželství.¹⁰⁷ Nakonec mohla žena zřídit věno v situaci, kdy opětovně uzavřela manželství s tímtež manželem – v takovém případě se muži věno dostalo zpět. Lze konstatovat, že v takovém případě prvně zřízené věno pro původní manželství plnilo funkci věna pro znovu uzavřené manželství, aniž by bylo nutné realizovat nějaké kroky.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Jedná se o takovou formu obligace, která sice jako dlužníkův (naturální) dluh právně existuje, její splnění si však věřitel nemůže u soudu či jiného autoritativního orgánu vymoci. Jedná se totiž o pouhé naturální právo, k němuž absentuje vynutitelný nárok.

¹⁰⁵ ARNDTS, K. L. *Učební kniha pandekt. III. díl*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010, s. 9.

¹⁰⁶ Dig. 23.3.24.

¹⁰⁷ KRÜGER, P. (ed.). *Justiniánské Institute*. Fontes iuris romani. Praha: Karolinum, 2010, s. 125.

¹⁰⁸ Dig. 23.3.64.

Věno mohlo vzniknout různými způsoby, obecně formou převodu (*dotis datio*) či obligačním slibem na základě stipulace (*promissio dotis*).¹⁰⁹ *Promissio dotis* byla chápána jako jednostranný právní úkon (nemusela mu tedy předcházet otázka), realizovaný vyhlášením zřizovatele věna v přítomnosti manžela slovy *Dotem tibi dico!* (Prohlašuji, ať ti je věnem!) nebo *Doti tibi erit (erunt)!* (Prohlašuji, ať ti bude (budou) věnem!). Jak lze vyčíst z *Digest*, pokud zřízení věna formou *promissio dotis* učinil *pater familias*, byl takový slib platný i v případě, kdy nebyly předmět věna či jeho hodnota blíže specifikované. Vycházelo se přitom z toho, že hodnota věna mohla být určena i dle majetku otce a vážnosti postavení manžela.¹¹⁰ Pokud *pater familias* slib nesplnil a věno nevydal, byl takový nárok žalovatelný, ne však před uzavřením manželství (opět je třeba připomenout, že věno bylo vázáno na existenci manželství). Manželovi v takovém případě vznikl nárok i na případné úroky a plody z předmětu věna.¹¹¹

Jako *dotis datio* bylo označováno takové věno, které se vyplácelo nebo předávalo – šlo tedy o přímý převod vlastnictví, zřízení věna reálným odevzdáním či prostřednictvím některé z forem převodu vlastnického práva (*tradicio, in iure cessio, mancipio*). *Dotis dictio* označovalo stav, kdy bylo věno ústně přislíbeno přítomnému manželovi – typicky se používala forma stipulace.¹¹² Oficiální formy zřízení věna byly postupně nahrazovány neformálním slibem, označovaným jako *pactum legitimum*.¹¹³ Dárce věna a nastávající manžel spolu uzavírali úmluvu (*pactum dotale*),¹¹⁴ tato smluvní volnost však byla postupně omezována – nesmělo například dojít k omezení postavení ženy či k odejmutí manželova výnosu z věna.¹¹⁵

Pro případy rozvodu nebo dědictví bylo nutné věno ocenit (*aestimatio dotis*), jelikož manžel vracel konkrétní peněžní částku. Obsah věna mohl být oceněn formou *taxationis causa*, kdy se zjistila cena veškerého majetku tvořícího věno, nebo formou *venditionis causa* – v tomto případě se věno ocenilo penězi a následně se na něj nahlíželo jako na peněžitou sumu.¹¹⁶ Postupem *dotis aestimatio taxationis causa* bylo, že se ohodnotily věnné věci

¹⁰⁹ BONFANTE, P. *Instituce římského práva*. 9. vyd. Brno: ČS.A.S. Právnick, 1932, s. 683.

¹¹⁰ Dig. 23.3.69.4.

¹¹¹ REBRO, K., BLAHO, P. *Římské právo*. 4. přeprac. a doplň. vyd. Bratislava: IURA EDITION, 2010, s. 335.

¹¹² BARTOŠEK, M. *Encyklopedie římského práva*. 2. vyd. Praha: Academia, 1994, s. 84.

¹¹³ SKŘEJPEK, M. *Římské soukromé právo: Systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 91.

¹¹⁴ Manželé si mohli libovolně dohodnout podrobnosti o právech týkajících se věna. Původně mohlo být toto realizováno pouze formálně stipulací, za Justiniána se tak však mohlo dít i neformální smlouvou (*pactum dotale*).

¹¹⁵ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 4., opr. vyd. Praha: J. Otto, 1910, s. 854.

¹¹⁶ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 141-142.

jednotlivě – pokud se následně některá z těchto věcí poškodila či ztratila, její věc již byla známá.

Ocenění však nezbavovalo manžela povinností se o dotální majetek starat, jako by byl jeho vlastní, a pokud bylo třeba věno vrátit, musel nahradit případnou ztrátu. Manžel takto odpovídal za věci od chvíle, kdy mu byly odevzdány, nikoli od samotné dohody.¹¹⁷ Oproti tomu při *dotis aestimatio venditionis causa* se vykonalo ohodnocení předmětu věna, na které se však následně nehledělo nikoli jako na soubor jednotlivin, ale jako na homogenní peněžní obsah. Věnem tedy byla konkrétní smluvní hodnota – v souvislosti s tím se můžeme tázat, zda bylo součástí věna po jeho ocenění majetek či peníze.

Lze konstatovat, že součástí věna byl stále věnný majetek – pokud manželství zaniklo, mohl si manžel zvolit, jestli bude plnit svou povinnost v majetku nebo v jeho hodnotě (penězích). Situace byla jednodušší, pokud předmět věna již zanikl, jelikož v takovém případě manžel vracel jeho peněžní hodnotu. Strany se však mohly dohodnout i na tom, že si žena sama zvolí v situaci rozvodu formu, v jaké jí bude věno navraceno.¹¹⁸

Věno mohlo být oceněné jak před manželstvím, tak v jeho průběhu. Tento krok byl motivován zájmy participujících stran, které vyplývaly z nejisté budoucnosti manželství. Z výše uvedeného můžeme vydedukovat, že ocenění věna bylo spíše ve prospěch ženy – manžel totiž musel snášet případné snížení hodnoty dotálního majetku i v situaci, kdy jej zavinila žena, jelikož věci odevzdané jako věno bylo de facto vlastnictvím muže, ačkoli je používala žena.¹¹⁹ Žena pak odpovídala jen za ten oceněný majetek, který dala jako věno, ale neodevzdala jej.¹²⁰ Na druhou stranu se oceněním věna (*dos vendita*) rozvázaly manželovi ruce při dispozicích s dotálními pozemky (pokud nebyly smluveny omezující podmínky). Z obecného zákazu zcizení dotálního pozemku, který zavedl císař Augustus a rozšířil Justinián, byly totiž vyjmuty pozemky *dos vendita*. Manžel měl navíc nárok na úhradu nákladů vzniklých v souvislosti se správou *dos vendita*.¹²¹

V praxi mohlo dojít k situaci, kdy se v průběhu trvání manželství hodnota věna zvýšila – v takovém případě manžel nemusel v situaci skončení manželství vydat ženě to, co nabyl. Pokud byl se souhlasem ženy prodán věnný pozemek, výtěžek z prodeje se stal součástí věna. Jestli se však pozemek prodal po souhlase ženy za méně, než na kolik byl původně oceněn,

¹¹⁷ Dig. 23.3.69.7.

¹¹⁸ Dig. 23.3.10.6; Dig. 23.3.70.

¹¹⁹ Dig. 24.3.51.

¹²⁰ Dig. 23.3.15.

¹²¹ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 141.

musela tuto ztrátu snášet žena s výjimkou toho, když manžel nesl vinu na nižším výnose z prodeje. V tomto případě si mohla manželka uplatnit rozdíl z manželova majetku.¹²²

Specifikem bylo vrácení věnných otroků, a to zejména v souvislosti se zásadou, že děti otrokyň byly považovány za součást věna – to však neplatilo v případě otrokyň, které byly oceněné, jelikož jejich děti se za součást věna nepovažovaly (nicméně smluvně bylo možné dohodnout něco jiného). Při rozvodu měl manžel povinnost vrátit otroky stejné hodnoty – z *Digest* můžeme vydedukovat, že potomci věnných otrokyň patřili manželovi, čímž se vyrovnávalo riziko ztráty, kterou byl manžel povinen snášet.¹²³ Pokud žena prokázala, že při ohodnocení byli otroci podhodnoceni, měl manžel povinnost otroka vrátit – v opačném případě si manžel mohl vybrat, jestli se otroka vzdá, nebo ohodnotí na reálnou cenu.¹²⁴

3.3 Právní režim věna v době existence manželství a po jeho zániku

Institut manželství je spojen s určitými právními účinky – z jednotlivých ustanovení římského práva vyplývají vzájemné povinnosti manželů, které se týkají mimo jiné i jejich majetkových záležitostí. Římské právo se vznikem manželství automaticky nespojovalo nutnost splynutí majetku muže a ženy – tato skutečnost byla závislá na tom, jestli se žena podřídila moci svého manžela (a nemohla tak nadále disponovat se svým majetkem), nebo zda zůstala *sui iuris*. V obou typech manželství však zůstávalo mužovou morální povinností zabezpečit chod rodiny, hospodářství i výživu své manželky. V tomto kontextu rozlišujeme tři typy majetkové úpravy mezi manželi, konkrétně:¹²⁵

- režim úplného splynutí (absorpce) majetku manželky s majetkem manžela;
- režim úplné odluky (separace) majetku obou manželů;
- režim věna (dotální).

System úplného splynutí majetku manželky s manželovým majetkem patří k nejstarším systémům souvisejícím s *in manu conventione*, tedy přísným manželstvím. Tato skutečnost nastala důsledkem podřízení se manželky moci manžela. V tomto systému přešel do manželova vlastnictví majetek manželky (pokud byla *sui iuris*) a zároveň na sebe manžel převzal všechna břemena a závazky. Pokud byla manželka před uzavřením manželství

¹²² Dig. 23.4.12.3.

¹²³ Dig. 23.3.18.

¹²⁴ Dig. 23.3.12.1.

¹²⁵ REBRO, K., BLAHO, P. *Římské právo*. 4. přeprac. a doplň. vyd. Bratislava: IURA EDITION, 2010, s. 172.

v postavení *alieni iuris*, nemohla mít svůj majetek. V případě, že byl manžel rovněž *alieni iuris*, přináležel majetek jeho otci.¹²⁶ Systém úplné separace majetků manželů vznikl zejména na základě toho, že se čím dál více uzavíralo manželství *sine manu*. Žena se nepodrobila manželské moci, a tak se zachoval její samostatný majetek a mohla s ním disponovat, aniž by musela přispívat na udržování rodiny, nebo dokonce na sebe.

Za této situace vzniklo nebezpečí, že dojde k převodům motivovaným zejména využíváním emocí a náklonnosti (tedy k nadměrné rozhazovačnosti) – kvůli tomuto aspektu zakázalo římské právo darování mezi manželi. Platila domněnka *praesumptio Muciana*, podle které manželka nabyla majetek od manžela darem – pokud nedokázala opak, její povinností bylo takový majetek vydat nazpět.¹²⁷

Věno, jak vyplývá z díla Domitia Ulpiana, tvořícího přibližně třetinu *Digest*, patřilo do sféry veřejného práva,¹²⁸ jelikož bylo ve veřejném zájmu a týkalo se tedy celé římské společnosti. Právní vztahy týkající se institutu věna byly upraveny primárně normami, které měly přednost před soukromými dohodami stran. Důvodem byla nutnost jistoty majetkových vztahů. Podrobnější dohoda dotálního poměru však byla možná i dohodou stran (*pacta dotalia*), která se však nemohla odchylovat od právní úpravy takovým způsobem, aby došlo ke zhoršení postavení ženy – tento princip vyplývá z ustanovení *Digest*, dle kterého *dotium causa semper et ubique praecipua est: nam et publice interest dotes mulieribus conservari*, tedy „věno je vždy a všude upraveno přednostně, jelikož zachovat ženě její věno je ve veřejném zájmu“.¹²⁹

Dotální režim představoval kompromis mezi režimem majetkové separace a majetkové absorpce. V manželství přísném, kdy manželka přecházela pod moc svého *pater familias*, byla tomuto subjektu plně podřízena i její majetková práva. Jinak řečeno se věno stávalo integrální součástí manželova majetku a navracelo se jen v případech, kdy to bylo explicitně sjednáno (nárok na vrácení věna musel vyplývat z výslovných dohod – *stipulatio, cautio rei uxoriae*).

V případě volného manželství *sine in manum conventione* manželka nebyla svému muži podrobena co do majetku a věno tak získalo podobu samotného majetku, nesplývajícího s manželovým majetkem (ač bylo za manželův majetek *de iure* považováno – lze konstatovat, že manžel v tomto případě zastával roli jakéhosi správce věna a nesl za něj odpovědnost).¹³⁰

¹²⁶ Tamtéž, s. 172.

¹²⁷ SOMMER, O. *Učebnice soukromého práva římského II. díl. 2.*, nezměněné vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011, s. 168.

¹²⁸ Dig. 24.3.1.

¹²⁹ Dig. 24.3.1.

¹³⁰ Dig. 23.3.17.

Nicméně žena mohla svému muži dobrovolně postoupit určitá práva, která mu umožnila s majetkem disponovat.¹³¹

Treggiari popisuje, že původně se věno stávalo součástí manželova majetku (případně majetku osoby, které byl muž podřízen, pokud on sám nebyl *sui iuris* – typicky se jednalo o *pater familias*), přičemž nový vlastník mohl s věnem nakládat dle svého uvážení a náležel mu případný hospodářský výtěžek z věna (*fructus*). Změna této praxe nastala za vlády císaře Augusta, který zavedl omezení v dispozici s věnnými nemovitosti. Císař Augustus přijal zákony, jejichž cílem bylo obecně reformovat římské manželské právo, posilnit institut manželství a podpořit plození legitimních dětí, ve kterých stanovil podmínky pro manželský život – při jejich nedodržení definoval sankce i majetkové povahy, jako například propadnutí věna ve prospěch státu.

Pod sankcí neplatnosti bylo například manželovi zakázáno bez souhlasu své manželky dát do zástavy nebo zcizit (čímž je míněn převod vlastnického práva) věnný pozemek (*fundus dotalis*) – to představovalo značný průlom do dobového pojetí věna. V tomto kontextu byl v praxi upevněn zvyk, podle kterého sice manželka neměla v době existence manželství nárok na věno, ale pokud došlo k rozvodu, měla právo na jeho navrácení s tím, že muž měl nárok na započtení částky spojené s vynaloženými náklady, přičemž tato částka mohla tvořit až polovinu objemu věna. Pokud se manželka provinila špatnými mravy, mohl si navíc odečíst až další šestinu. Obdobně pokud se manžel dopustil skutků, které vedly k rozvodu, ztratil nárok na podíl na věnu.¹³²

Manželství v římském právu mohlo zaniknout různými způsoby, zejména rozvodem, zapuzení či smrtí. Méně frekventovaným způsobem zániku manželství byla situace, kdy se manžel dostal adopcí do postavení bratra své manželky – v tomto případě ex post došlo ke vzniku překážky *incestus superveniens*.¹³³ Jednou ze základních podmínek pro možnost rozvodu byla ztráta *affectio maritalis*, tedy vůle k manželství. Rozvody probíhaly natolik neformálně, dokonce v některých případech i jen oznámením přes posla – v některých případech tak bylo velmi obtížné posoudit, zda vůbec došlo k rozvodu, nebo jestli se jednalo pouze o hádku – v takových případech platilo, že výroky z citového rozrušení nebyly považovány za platné. Tedy pokud například manžel zavrhl svou manželku ve vzteku a ta se po čase k manželovi vrátila, mělo se za to, že k žádnému rozvodu nedošlo. Zatímco zpočátku

¹³¹ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 4., opr. vyd. Praha: J. Otto, 1910, s. 850.

¹³² TREGGIARI, S. *Roman marriage. Iusti coniuges from the time of Cicero to the time of Ulpian*. Oxford: Clarendon Press, 1991, s. 37.

¹³³ BONFANTE, P. *Instituce římského práva*. 9. vyd. Brno: ČS.A.S. Právnick, 1932, s. 22.

přicházely v úvahu pouze rozvody z vážných důvodů, postupně se pravidla rozvodu uvolňovala a rozvod tak mohla iniciovat i žena.¹³⁴

V průběhu manželství muž figuroval jako správce věna, z jehož titulu odpovídal za ztrátu nebo zhoršení dotálních věcí, a to jak ze zlomyslnosti, tak z nedbalosti. Pokud manžel ženě neposkytoval dostatečnou výživu (neplnil svou alimentační povinnost) či vedl marnotratný život, mohla se manželka výjimečně domáhat navrácení věna i v průběhu manželství.¹³⁵ V případě, kdy manžel navrátil ženě věno dobrovolně již v průběhu trvání manželství, nezbavovalo jej to povinnosti vrátit jí věno po rozvodu znovu. V tomto případě bylo předčasné vrácení věna chápáno *de iure* jako dar, který mohl manžel vymáhat zpět v situaci, kdy žena byla věnem obohacena.¹³⁶

Od třetího století byla požadována záruka, že po skončení manželství dojde k vrácení věna (*cautio rei uxoriae*) – později se z tohoto způsobu, jak se pojistit pro případ rozvodu, vyvinulo pravidlo, podle kterého se ženě věno vracelo za všech okolností, přičemž její nárok byl nepromlčitelný. Jednalo se o důsledek diskursivního posunu chápání věna – to bylo v tomto období vnímáno jako majetek ženy (*res uxoria*). Ženě umožňoval institut navrácení věna uzavřít nové manželství, přičemž manželovi zůstal hospodářský výtěžek. Manžel nebo jeho dědic byli povinni věno vydat v situaci, kdy k zániku manželství došlo rozvodem nebo z důvodu smrti manžela. V případě smrti manželky zůstalo věno manželovi.¹³⁷

Jak již bylo naznačeno výše, manžel měl právo srážet si z věna určité částky, které byly označovány jako *retentiones ex dote*.¹³⁸ Jednalo se o účelně vynaložené náklady – na každé dítě si mohl (pokud byl rozvod vinou ženy) odečíst šestinu celkového objemu, přičemž maximálně šlo o polovinu celkové hodnoty věna (*retentio propter liberos*). V případě, že se manželka provinila lehčími poklesky proti mravům, mohl si odečíst osminu hodnoty věna, u těžších prohřešků se jednalo o šestinu věna (*retentio propter mores*). Další srážky mohly vzniknout v situaci, kdy manželka svému muži odcizila nějaké věci – odečítala se cena těchto věcí (*retentio propter res amotas*), v případě obohacení ženy při darování (*retentio propter res donates*) a kvůli účelně vynaloženým výdajům na dotální věci (*retentio propter impesas*).¹³⁹ Naopak v případě zavinění rozvodu ze strany manžela docházelo ke zvětšování jeho restituční povinnosti, kdy musel kromě věna samotného vydat i část dotálního výnosu. Manželovo

¹³⁴ SOMMER, O., SPÁČIL, J.(ed.). *Učebnice soukromého práva římského. Klasická právnícká díla*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011, s. 169.

¹³⁵ SKŘEJPEK, M. *Římské právo v datech*. Praha: C. H. Beck, 1997, s. 19.

¹³⁶ VANČURA, J. *Úvod do studia soukromého práva římského. Díl II*. Praha: vlastním nákladem, 1923, s. 403.

¹³⁷ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 4., opr. vyd. Praha: J. Otto, 1910, s. 862-869.

¹³⁸ BARTOŠEK, M. *Encyklopedie římského práva*. 2. vyd. Praha: Academia, 1994, s. 239.

¹³⁹ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 142.

zavinění mělo za následek i krácení lhůt k navrácení dotálních věcí (to však neplatilo v případě *cautio rei uxoriae*).

Dalším významným právním vývojem prošel institut věna v období vlády Justiniána I. Velikého (vládl mezi lety 527 a 565), který uložil *pater familias* právní povinnost zřídít své dceři věno. Výjimečně se tato povinnost vztahovala i na matku, případně i na jiné příbuzné. Původní Augustův zákaz zcizení dotálních pozemků byl rozšířen i na provinční pozemky – později byl však tento striktní zákaz zmírněn a zcizení pozemku bylo považováno za platné, pokud manželka souhlas s převodem po dvou letech zopakovala. Poskytnutím věna bylo manželce automaticky přiznáno zástavní právo na manželův majetek jako protihodnota za jeho poskytnutí a při uplatnění nároku na vrácení věna měla manželka přednost před ostatními věřiteli (v tomto kontextu lze dodat, že věno nabylo pro ženu významu jako ekonomické zajištění pro případ rozvodu). Další změnou, kterou Justinián prosadil, bylo zrušení srážek z věna a jejich nahrazení samostatnými žalobami. Vrácení věna bylo realizováno i v případě smrti manželky.¹⁴⁰

V závěru této podkapitoly je třeba dodat, že strany měly možnost se od obecných předpisů o právu věna odchýlit – nejprve skrze formální kontrakt (stipulaci) a následně i neformální úmluvou (*pactum dotale*). Nicméně tato smluvní volnost nemohla výrazně poškodit ženino postavení.¹⁴¹

¹⁴⁰ ARJAVA, A. Dowry and brideprice. In: *The Oxford Dictionary of Late Antiquity*. Oxford: Oxford University Press, 2018, s. 502.

¹⁴¹ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 142.

3.4 Ochrana věna (žaloby)

Pokud nebyl zákonný nárok oprávněné osoby související s věnem uspokojen, měla možnost se tato osoba domáhat svých práv prostřednictvím zákonných prostředků. Zde je třeba upozornit, že systém právní ochrany ve starověkém Římě se značně odlišoval od současného stavu – oprávněná osoba mohla uplatnit své právo prostřednictvím žaloby (*actio*). Jednalo se o základní prvek ochrany práva – pokud zákonná úprava uznala nějaký nárok, odpovídala mu příslušná žaloba. V tomto smyslu představovalo římské právo soustavu žalob, které je možné rozčlenit do více skupin například na:¹⁴²

- *actio civilei*, chránící právní vztahy zakládající se na *ius civile*;
- *actio bonae fidei*, spočívající v dobromyslnosti a na zásadách slušnosti;
- *actio in rem*, chránící nositele absolutních práv vůči každému a směřující k uplatnění práv k věci;
- *actio in persona* (osobní žaloby), chránící nositele relativních práv, směřující vůči konkrétní osobě, která byla povinná poskytnout plnění;
- *actio perpetua*, působící bez časového omezení (později se začala prosazovat třicetiletá promlčecí lhůta).

Žaloby ve věnném právu měly charakter *actio perpetua*, kdy se práva plynoucí z nároku na vrácení nepromlčovala. Pokud manželka po rozvodu uplatňovala žalobu na vrácení věna, musela dle práva zachovat *beneficium* bývalému manželovi (*beneficium* znamenalo obecně výsadu nebo privilegium, případně zdroj příjmu – doplňme, že manželé měli mezi sebou *beneficium competentiae*, které způsobilo, že dlužník mohl být odsouzen pouze do výše svého majetku)¹⁴³ a tchánovi, ale ne jejich dědicům.¹⁴⁴ Pokud chtěla žena žalovat o věno, musela tak učinit v místě, kde měl manžel své sídlo.¹⁴⁵

Oprávněná osoba mohla žalobu podat až po uplynutí zákonem stanoveného (případně dohodnutého, nikoli však kratšího než zákonného) času, po který měl manžel povinnost věno

¹⁴² BARTOŠEK, M. *Encyklopedie římského práva*. 2. vyd. Praha: Academia, 1994, s. 28-30.

¹⁴³ SKŘEJPEK, M. *Římské soukromé právo: Systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 161.

¹⁴⁴ VRANA, V. *Matrimonium v římskom práve*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2001, s. 148.

¹⁴⁵ Dig. 5.1.65.

vrátit. V duchu zásady *nemo iudex sine actore* (není-li žalobce, není ani soudce) bylo možné proces začít jen na návrh jedné ze zúčastněných stran. Po vynesení rozsudku byla povinná strana zavázána ke splnění závazku obvykle do třiceti dní. Rozsudek konečným způsobem upravoval právní vztahy zúčastněných a hned nabýval právoplatnosti (nebylo tedy možné využít opravných prostředků).¹⁴⁶

Věno bylo tedy možné chránit prostřednictvím konkrétních žalob, které bylo možné podat v zájmu každého z manželů. Společně s tím, jak se postavení žen v římské říši upevňovalo a rostla i jejich občanská práva, získala žena právo podat žalobu na vrácení věna v případě, že jí ho manžel odmítal po rozvodu vydat (římské právo označovalo takové jednání pojmem bezdůvodné obohacení). Tato praetorská žaloba, která se začala užívat přibližně od druhého století před naším letopočtem, se nazývala *actio rei uxoriae* a bylo možné ji podat pouze ženou nebo jejím *pater familias*. Její použitelnost byla limitována na situace, kdy nebyla zřízena záruka na vrácení věna, případně nebylo vrácení slíbeno stipulací.¹⁴⁷

V praxi byla pravděpodobně tato žaloba nejprve využívána v případech rozvodu, jenž byl zaviněn manželem, načež začala být aplikována i v případě ovdovění. Manžel mohl proti *actio rei uxoriae* vznést námitku (*exceptio doli*), pokud měl nárok na srážky z věna. V případě, že manžel odkázal věno ženě, měla možnost vybrat si mezi odkazem nebo žalobou – obecně lze konstatovat, že odkaz věna zahrnoval víc, než by žena získala žalobou na vrácení věna.¹⁴⁸

Nárok na vydání věna trval do smrti manželky či jejího otce, přičemž v řízení bylo možné pokračovat s procesními nástupci v situaci, kdy bylo řízení zahájeno ještě před smrtí oprávněné osoby. Soud v rámci řízení zvažoval relevantní skutečnosti a mohl případně rozhodnout o navrácení věna buď úplně nebo částečně, kdy rozhodovacím kritériem byla majetková situace manžela. Zásada *beneficium competentie* zajišťovala, že manžel nebude muset vrátit více než sám vlastní.

V případě smrti manželky manžel standardně věno vracet nemusel. Dle platné zásady se *dos profecticia* vracelo jeho zřizovateli a *dos adventicia* zůstávalo manželovi.¹⁴⁹ Justinián však žalobu *actio rei uxoriae* odstranil a pro případy vrácení věna zavedl žalobu *actio ex stipulatu*, která byla využívána v situacích, kdy bylo slíbeno vrátit věno pomocí stipulace

¹⁴⁶ VRANA, V. *Matrimonium v římskom práve*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2001, s. 148.

¹⁴⁷ SKŘEJPEK, M. *Římské právo v datech*. Praha: C. H. Beck, 1997, s. 19.

¹⁴⁸ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 4., opr. vyd. Praha: J. Otto, 1910, s. 486-489.

¹⁴⁹ REBRO, K., BLAHO, P. *Římské právo*. 3. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2003, s. 174.

(stipulace se nakonec stala jen neformálním slibem, přičemž závaznost vyplývala z vůle kontrahentů). Žaloby ze stipulace byly ve své podstatě žaloby neurčité – jejich obsah se odvíjel od konkrétní stipulace, který jim předcházel. *Actio ex stipulatu* neměla osobní charakter a předcházela i na ženiny dědice. Nároky plynoucí z této žaloby mohly mít různé odchylky od všeobecných pravidel navrácení věna a závisely na dohodě participujících stran. Justinián navíc pojistil manželčino právo na vrácení věna přednostním zástavním právem na manželův majetek.¹⁵⁰ *Actio ex stipulatu* byla žalobou *bona fidei*.¹⁵¹

Ze strany manžela i manželky bylo možné podat žalobu *actio rerum amotarum*, tedy žalobu na vydání odstraněných věcí. Tato žaloba se vydávala za účelem vydání věcí, které manžel či manželka v souvislosti s rozvodem odvezli.¹⁵² Tato žaloba mohla být uplatněna proti všem dědicům osoby, která danou věc odcizila. Žalobu mohl využít i otec manželky v případě, kdy se žena rozvedla, aniž by to otec věděl, přičemž nadále platil jejímu manželovi slíbené věno.¹⁵³ Pokud došlo k rozvodu z viny manželky, měl manžel možnost podat žalobu *actio de moribus mulieris*, prostřednictvím které požadoval, aby žena zcela nebo zčásti ztratila nárok na věno z důvodu provinění se vůči morálním zásadám manželského svazku (typicky šlo o nevěru). Za Justiniánovy vlády však byla tato žaloba zrušena.¹⁵⁴

Otec manželky měl k dispozici žalobu *actio adiuncta filiae persona*, která jej opravňovala žádat o vrácení *dos profecticia*. Otec, který měl dceru ve své moci, mohl o vrácení věna žádat v situaci, kdy jeho dcera zemřela, nebo když manželství zaniklo rozvodem. V případě rozvodu mohl otec žádat o vrácení věna v případě, kdy měl jistotu, že dcera s jeho vrácením souhlasí. Pokud dcera s tímto postupem nesouhlasila, jelikož například zhoršoval její postavení, otec tuto žalobu použít nemohl.¹⁵⁵

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 174.

¹⁵¹ VANČURA, J. *Úvod do studia soukromého práva římského. Svazek 2.* Praha: nákl. vlast., 1923, s. 310.

¹⁵² BLACK, H. C. *Blackův právní slovník.* 1. Praha: Victoria Publishing, 1993, s. 37.

¹⁵³ BARTOŠEK, M. *Encyklopedie římského práva.* 2. vyd. Praha: Academia, 1994, s. 262.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 32.

¹⁵⁵ BARTOŠEK, M. *Encyklopedie římského práva.* 2. vyd. Praha: Academia, 1994, s. 31. Viz též Digest 24.3.2.2

4 Darování mezi manželi

Čtvrtá kapitola práce se zabývá problematikou darování mezi manželi, které představuje poměrně komplikovaný institut římského práva s dynamickým historickým vývojem. První podkapitola se zabývá zákazem darování mezi manželi – na tuto část navazuje výklad povolených darování mezi manželi.

Předně je však třeba uvést, že v římském právu existovalo paralelně více druhů darování. Mezi nejrozšířenější členění patřilo darování mezi živými (*donatio inter vivos*)¹⁵⁶ a darování pro případ smrti (*donatio mortis causa*).¹⁵⁷ Do kategorie darování mezi živými patřilo darování mezi manželi (*donatio inter virum et uxorem*) a darování s účelovým určením (*donatio sub modo*). V postklasickém období se následně objevilo darování před manželstvím (*donatio ante nuptias*) a poté za vlády Justiniána i darování po uzavření manželství (*donatio proper nuptias*). Poslední dva jmenované druhy darování sloužily zejména pro majetkové zabezpečení manžely pro případ ukončení manželství.¹⁵⁸ S jednotlivými druhy darování, jejichž subjekty byli manželé, seznámí následující text.

4.1 Zákaz darování mezi manželi

Darování mezi manželi (*donatio inter virum et uxorem si vivi*) bylo ve starověkém Římě zakázané nikoli zákonem, ale na základě mravu. V rámci obyčejového práva bylo zakázáno nejen darování mezi manželi samotnými, ale i mezi rodinou manžela a rodinou manželky navzájem. Motivem pro taková opatření byla snaha zabránit účelovým majetkovým převodům v rámci rodiny. Jak však doplňuje Heyrovský, v pramenech římského práva můžeme nalézt ustanovení, která povolovala přesun majetku mezi manželi, čímž se takové instituty přiblížily účelu darování.¹⁵⁹

Obecně bylo darování mezi manželi možné pouze v případě manželství *sine manu*, které na rozdíl od manželství *cum manu* znamenalo právní odluku dědictví manželů.

¹⁵⁶ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1929, s. 600.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 382.

¹⁵⁸ ARNDTS, K. L. *Učební kniha pandekt. III. díl*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010, s. 119.

¹⁵⁹ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 4., opr. vyd. Praha: J. Otto, 1910, s. 476.

Nedůvěra, se kterou římské právo pohlíželo na darování mezi manželi, byla založena primárně na patrimoniálních důsledcích, které takové darování mělo na dědictví manželů. Účelem opatření bylo v tomto kontextu zabránit plýtvání bohatstvím na extravagantní dary mezi manželi a také prevence před transformací manželství na obchodní záležitost.¹⁶⁰ Codrea dodává, že císař Antonius argumentoval ve prospěch zákazu darování mezi manželi tím, že manželství je svazkem založeným na vzájemných poctivých citech, jejichž prestiž by v případě hmotného zájmu utrpěla. Darování mezi manželi by v tomto případě mělo negativní dopad, jelikož by nadměrně obohatilo toho, kdo by měl hmotný zájem na úkor druhého.

Zákaz darování mezi manželi tedy nebyl založen jen na patrimoniálních důvodech, ale také na morálních aspektech, které zohledňují roli daru ve veřejném životě římské společnosti. Dále je možné poukázat na skutečnost, že dar byl v římské společnosti používán i mezi cizími lidmi, byl tedy irelevantním znakem náklonnosti mezi manželi – ba naopak měl implicitní manipulační funkci. Dar byl rovněž prostředkem „třetí strany“ pro svádění manželek, čímž se a contrario stal nevhodným prostředkem pro manžela, který by se měl spoléhat na náklonnost manželky bez ohledu na dary, které jí poskytuje. V souhrnu byl právní zákaz darů mezi manželi způsobem, jakým se římské právo snažilo chránit vztahy mezi manželi před invazivními darovacími vztahy, kdy účelem bylo chránit rodinu před vzájemným darem – φάρμακον (*phármakon*), tedy darem, který měl dvojí význam jedu/léku, typickým pro veřejnou sféru.¹⁶¹

V darování lze spatřovat snahu rozmnožit majetek obdarovaného na újmu dárce – římscí zákonodárci si proto byli vědomi toho, že touto cestou dochází k podvodnému jednání, proto postupně darování mezi manželi omezovali i prostřednictvím právních ustanovení. Zákon *Lex Cincia de donus et muneribus* (přijatý počátkem třetího století před naším letopočtem), který byl jedním z prvních právních předpisů omezujících darování na legislativním základu, zakazoval darování v konkrétní výši a darování mezi jedinci, kteří se vzájemně neznali. Nepostihoval tedy darování mezi manželi – k tomu se však časem uchýlil právní obyčej.¹⁶² *Lex Cincia* byla *lex imperfecta*, což znamená, že neobsahovala sankci neplatnosti.

Pokud se darování uskutečnilo nad vymezenou zakázanou hranici, bylo podle civilního práva neúčinné – k daru obecně nepřecházelo vlastnictví a ze slibu nevznikal nárok

¹⁶⁰ Dig. 24.1.1.

¹⁶¹ CODREA, C. Legal Limitation of the Anthropological Notion of the Gift in Roman Law. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 2014, 149, s. 203-204.

¹⁶² ZIMMERMANN, R. *The law of obligations. Roman foundations of the civilian tradition*. Cape Town: Juta, 1990, s. 482-483.

na žalování. Z procesního hlediska byl postup takový, že pokud se uskutečnilo zakázané darování, nebylo možné žalobou dosáhnout vrácení daru, ale pokud se ještě neuskutečnilo, poskytl prétor dárci na jeho žádost *exceptio legis Cinciae*.¹⁶³ Heyrovský dodává, že dárce však mohl žalovat obdarovanou osobu žalobou *utilis rei vindicatio*, pokud si žalovaný za darované peníze již koupil jiné věci. Dále mohla být využita žaloba *condictio*, a to v situaci, kdy obdarovaný již dar neměl.¹⁶⁴

Podle *Senatusconsultum Severi* z roku 206 se darování mezi manželi stalo platným v případě, kdy dárce, který dar realizoval v době trvání manželství, zemřel, ale učiněný dar neodvolal. Darování bylo tedy platné pouze v případě setrvání dárce až do smrti v jeho úmyslu darovat.¹⁶⁵ Liberální interpretací byla císařskou jurisdikcí zavedena řada výjimek, jako například darování učiněná pro případ zrušení manželství, darování mezi císařským manželským párem a podobně.¹⁶⁶ Přísný zákaz darování mezi manželi byl spojen s přísným manželstvím, které bylo typické pro agrární společnost – společně s tím, jak se začala římská společnost rozvíjet, se však začala prosazovat volnější forma manželství, pro kterou bylo signifikantní, že žena zůstala osobou *sui iuris*.

Na tyto změny reagovala i legislativní úprava darování mezi manželi – zatímco před Justiniánskými reformami bylo možné darovat mezi snoubenci jen před uzavřením manželství, císař Justinián povolil rozmnožení *donatio ante nuptias* i za trvání manželství, čímž rozmnožil možnost vzniku darování před manželstvím i na dobu po jeho vzniku.¹⁶⁷ V důsledku reformy měla být výše *donatio ante nuptias* shodná s výší věna – *pater familias* snoubence tedy musel dát *donatio ante nuptias* ve stejné výši, v jaké byl povinen zřídit věno i otec nevěsty.¹⁶⁸ Jelikož nově bylo možné zřídit jej i po uzavření sňatku, byl tento institut transformován na darování kvůli manželství (*donatio propter nuptias*).¹⁶⁹ Tento institut se dále modifikoval – například věci darované z důvodu zasnoubení zůstávaly v době trvání manželství ve vlastnictví manžela, který je měl spravovat.

Bartošek dodává, že v soudní praxi starověkého Říma se přezkoumávání případů darování mezi manželi pojila s komplikovanými právními otázkami, které bylo nutno řešit.

¹⁶³ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1929, s. 381.

¹⁶⁴ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1929, s. 477.

¹⁶⁵ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 4., opr. vyd. Praha: J. Otto, 1910, s. 880.

¹⁶⁶ BONFANTE, P. *Institute římského práva*. 9. vyd. Brno: ČS.A.S. Právník, 1932, s. 198-200.

¹⁶⁷ BORKOWSKI, A. *Textbook on Roman Law*. Oxford: Oxford University Press, 2005, s. 134.

¹⁶⁸ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 4., opr. vyd. Praha: J. Otto, 1910, s. 882-883.

¹⁶⁹ KRÜGER, P. (ed.). *Justiniánské Institute. Fontes iuris romani*. Praha: Karolinum, 2010, s. 94.

Jako příklad uvádí případ sporu, který spočíval v platnosti darování mezi manželi, kteří se rozvedli a poté znovu uzavřeli manželství. Po prvním rozvodu dal bývalý manžel své bývalé ženě darem vilu a milion sesterciů, aby jí získal zpět – žena tento dar po delším naléhání přijala a za muže se opětovně provdala, nicméně po nějaké době opět nastal rozvod. V reakci na něj žádal muž svůj dar zpět – soud musel v tomto kontextu řešit otázku, zda se jednalo o darování mezi manželi a tedy o neplatný dar, nebo zda v době darování manželství formálně neexistovalo (jednalo se o mezidobí mezi prvním rozvodem a druhou svatbou) a nedošlo tak k porušení zákona – nicméně v takovém případě by se zase mohlo jednat o pokus o obejití zákona.

Ve prospěch manžela hovořila skutečnost, že dar byl poskytnut z lásky i přes zákonný zákaz, přičemž na krátce rozvedené manželství se pohlíželo jako na platné i v mezidobí mezi rozvodem a dalším sňatkem. Na druhou stranu manželka argumentovala, že dar přijata v době, kdy byla svobodná. V další fázi sporu se řešilo, jestli byl první rozvod reálný, nebo jestli jej manželé realizovali pouze „naoko“ (*simulatio*), aby obešli zákon (zákaz darování mezi manželi) a mohli realizovat darování. Soudce tedy řešil skutkovou otázku, konkrétně zda šlo o jedno či o dvě manželství.¹⁷⁰

4.2 Povolené darování mezi manželi

Ačkoli obecně bylo darování mezi manželi zakázáno, můžeme identifikovat několik případů, kdy bylo toto jednání přípustné. Konkrétně se jednalo o následující případy:

- darování peněz na drobnosti či splacení dluhu
- plody a úroky
- darování k náboženským účelům
- darování mezi manželi pro případ smrti

Kromě těchto případů lze vyčlenit i specifický případ odkazu a dědictví – v tomto kontextu mohl manžel obdarovat manželku tím, že odmítl převzít *hereditas* nebo *legatum*, přičemž manželka se tak stala akceptorem.¹⁷¹

Povolené bylo, aby manžel daroval manželce peníze na drobnosti, jako byly například kosmetika, potraviny, masti a podobně. Do kategorie drobností v tomto smyslu spadalo i

¹⁷⁰ BARTOŠEK, M. *Škola právníckého myšlení*. Praha: Karolinum, 1993, s. 116-118.

¹⁷¹ Dig. 24.1.5.14.

uplacení dluhu svého příbuzného.¹⁷² Toto ustanovení bylo nutné z toho důvodu, že manžel relativně běžně své manželce poskytoval drobné peníze, jelikož to byla v manželství typicky právě žena, která pečovala o domácnost – jednalo se tedy o akceptaci stavu, který ve starověké římské společnosti běžně nastával.

Lze tedy konstatovat, že darování mezi manželi bylo v konkrétních případech platné – v tomto kontextu je možné se ptát, zda obdarovanému náleží i plody a úroky z takového daru. Podle římského práva byly tyto plody a úroky chápány jako součást daru ženě a stávaly se tedy jejím vlastnictvím. Odlišná však byla situace, kdy manžel daroval své manželce otroka – pokud tento otrok získal nějaký majetek, měl takový majetek náležet dárci, tedy manželovi. Podle právníka Gaia však bylo možné nabývat majetek prostřednictvím osob, které jsou v něčí moci – v této souvislosti by naopak majetek získaný otrokem měl náležet manželce.¹⁷³

Vzhledem k důležitosti, kterou římská společnost přikládala náboženství, není překvapující, že darování mezi manželi bylo platné, pokud měl účel daru náboženský charakter. Jednalo se například o věci, které měla manželka obětovat bohům, nebo o pozemek, na němž měla manželka vystavět chrám. Podmínkou takového daru bylo to, aby sloužil náboženským účelům – lze předpokládat, že pokud by manželka takto darovanou věc využila jiným způsobem, nebylo by darování platné.¹⁷⁴ Je tedy možné konstatovat, že darování konkrétní věci pro náboženské účely římské právo umožňovalo z toho důvodu, že takové dary nesloužily k obohacení manželky, ale byly využívány k veřejně prospěšnému účelu. Římské právo se tu opět muselo přizpůsobit sociálním danostem římské společnosti.

Nakonec bylo mezi manželi možné darování pro případ smrti, tedy *donatio inter virum et uxorem mortis causa*. Ve starověkém Římě měl tento institut velký význam a společně s legaty a fideikomisy sloužil pro účely existenčního a sociálního zabezpečení osob, které se nestaly dědici. Kromě toho se jednalo o jistou mravní povinnost. V tomto kontextu nepatřilo *donatio mortis causa* do závazkového, ale do dědického práva. To bylo determinováno několika charakteristickými vlastnostmi předmětného institutu. Předně se jednalo o to, že darování pro případ smrti bylo podmíněno faktem, že obdarovaný přežije dárce. Dále se na

¹⁷² Digesta (Dig. 24.1.5.17) konstatují, že pokud manželka dostala od manžela peníze a utratila je za drobnosti společně se svým příbuzným, jedná se o zákonné darování, jelikož jde o situaci analogického stavu, kdy by manželka dostala peníze na uhrazení dluhu svého příbuzného. Lze konstatovat, že klíčové je, aby nedošlo k obohacení manželky na úkor manžela, k čemuž v popsaném případě nedochází. Jak z tohoto ustanovení vyplývá, o obohacení se na úkor druhého se nejedná v případě, kdy jsou peníze použity na pořízení věcí, které podléhají rychlé zkáze, jako jsou třeba potraviny, masti, parfémy a podobně.

¹⁷³ KUČERA, M. *Donationes inter virum et uxorem*. In: SKŘEJPEK, M., BĚLOVSKÝ, P. (eds.). *Sborník studentských příspěvků z konferencí římského práva*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2001, s. 65-66.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 67.

nej nevztahovala omezení charakteristická pro darování *inter vivos*, zejména darování mezi manželi. Dárce měl také právo získat zpět vlastnické právo k daru v případě, že obdarovaný zemřel dříve než dárce. Důvodem odvolání daru byla skutečnost, že nenastala událost (smrt dárce) podmiňující darování. V justiniánské kodifikaci pak bylo podmínkou darování pro případ smrti přijetí daru obdarovaným – darování mohl dárce kdykoli odvolat kromě případu, kdy se tohoto práva vzdal nebo když obdarovanou věc odevzdal obdarovanému. Dar se vrátil nazpět dárci, pokud obdarovaný zemřel dříve.¹⁷⁵

Darování pro případ smrti se stávalo platné ve chvíli, kdy dárce zemřel, pokud nebylo odvoláno ještě za dárceva života. Zatímco darování mezi manželi bylo velmi omezeno, darování po případ smrti bylo upraveno velmi benevolentně – pravděpodobně tomu tak bylo z toho důvodu, že v případě smrti dárce zanikalo manželství a nebylo tak třeba darování zakazovat (jinak řečeno účinek darování nastoupí až v čase, ve kterém už nejsou subjekty manželé).¹⁷⁶ Můžeme diferencovat následující případy darování pro případ smrti jednoho z manželů:¹⁷⁷

- darování pro případ smrti s okamžitým právním účinkem;
- darování pro případ smrti bez okamžitého právního účinku, kdy právní účinek nastal až ve chvíli, kdy došlo ke splnění suspenzivní podmínky (například že dárce zemře v bitvě);
- předmět daru byl převeden tradicí na obdarovaného se suspenzivní podmínkou, jejímž obsahem bylo to, kdy má být dar dárci vrácen;
- darování pro případ smrti bez možnosti sjednání návratu daru.

Na konci klasického období oratio Severi vysloveno pravidlo, podle kterého se darování smrtí dárce stává účinným, pokud ho dosud dárce neodvolal. Pro darování mezi manželi pro případ smrti byla rozhodující právní skutečnost, tedy smrt dárce na základě které přecházela darovaná věc do vlastnictví obdarovaného.¹⁷⁸

Z Digest však můžeme vydedukovat, že kromě rozebraných čtyř nejčastějších případů, kdy bylo možné darování mezi manželi, existovaly i specifické případy, které toto umožňovaly. Jedním z takových případů bylo, pokud manžel daroval své manželce prostředky

¹⁷⁵ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1929, s. 558-559.

¹⁷⁶ KUČERA, M. *Donationes inter virum et uxorem*. In: SKŘEJPEK, M., BĚLOVSKÝ, P. (eds.). *Sborník studentských příspěvků z konferencí římského práva*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2001, s. 68.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 69.

¹⁷⁸ BLAHO, P., HARAMIA, I., ŽIDLICKÁ, M. *Základy římského práva*. Bratislava: MANZ, 1997, s. 393.

k tomu, aby opravila svůj dům, který byl zničený ohněm. Takové prostředky však nemohly převyšovat náklady na nezbytné opravy. Jak implicitně vyplývá z již řečeného, manžel nemohl dát manželce peníze na jakoukoli opravu, ale muselo jít o opravu či přestavbu domu, který byl poškozen ohněm.¹⁷⁹

Lze však předpokládat, že v praxi bylo pravděpodobně tolerováno i takové darování mezi manželi, které sloužilo obecně k opravě domu zničeného živelní katastrofou (šlo tedy o darování za stavu, kdy byl dům zničen bez zavinění některého z manželů). Římské právo totiž předpokládalo, že mezi manželi existuje něco, co je popisováno jako vnější složka manželství *affectio matrimonii*. V tomto kontextu si měli manželé vypomáhat v dobrém i ve zlém – možnost darování mezi manželi pro případ poškození domu živelní katastrofou by této představě odpovídalo.

Manželka mohla svému manželovi darovat i v případě, kdy mu chtěla zlepšit jeho společenské a sociální postavení. S tím souvisel i „čestný důvod“ pro darování mezi manželi, tedy případy, kdy manželka darovala manželovi, aby mohl získat senátorský stav, aby dosáhl přijetí do jezdeckého stavu, nebo aby mohl vystrojit veřejné hry.¹⁸⁰ Dále šlo o situace, kdy dal jeden z manželů druhému otroka s předpokladem, že jej ten druhý do budoucna propustí – příjemce takového daru *de facto* nebyl jeho vlastníkem, ale měl práva patrona. Tímto institutem bylo dosaženo stavu, kdy se majetek dárce nezměnil, proto bylo přípustné povolit v tomto případě darování mezi manželi. Nakonec uveďme darování místa určeného jako pohřebiště – dárce byl vlastníkem až do chvíle, dokud nebylo na pohřebišti uloženo tělo, čímž se stalo *extra commercium* a jako takové bylo vyloučeno z předmětu soukromých práv.¹⁸¹

V neposlední řadě lze zmínit poměrně specifický institut *donatio alieni rei et sua usucapio*, jehož uplatnění v rámci majetkových záležitostí mezi manželi připustil *Lex Iulia et Papia*, který konstatuje, že manžel je oprávněn dát své manželce věc, která není jeho, přičemž manželce okamžikem předání začne běžet vydržovací lhůta.¹⁸² Zákon sice zakazuje dary, které manžela v důsledku ochudí ve prospěch jeho manželky, konstatovaný institut však není tímto případem.

Dalším argumentem pro legálnost takového postupu může být, že *de facto* nejde o převod majetku manžela, ale o převod majetku cizí osoby, proti kterému římské právo nijak neprotestovalo. Ostatně, jak již bylo konstatováno v úvodu této podkapitoly, stejnou

¹⁷⁹ Dig. 24.1.14.

¹⁸⁰ Dig. 24.1.42.

¹⁸¹ GARDNER, J. F. *Women in Roman Law and Society*. Indiana: Indiana University Press, 1991, s. 74-75.

¹⁸² Dig. 24.1.25.

argumentaci lze použít i pro situace odmítnutí převzetí dědictví nebo odkazu ve prospěch nároku manželky. Dále je třeba konstatovat, že využívání otroků jednoho manžela druhým z manželů nelze charakterizovat jako darování v pravém slova smyslu.¹⁸³ Opět zde lze odkázat na institut *affectio matrimonii*, v jehož kontextu se předpokládá, že manželé budou vést citový život a budou se k sobě chovat přátelsky. Příkladem takového žádoucího chování je nepochybně i vzájemná výpomoc. Cílem právní úpravy omezující darování mezi manželi bylo ochránit je před ztrátou majetku, nikoli omezit jejich vzájemné pozitivní styky.

V souhrnu lze tedy konstatovat, že zákaz darování mezi manželi byl vykládán restriktivně. Platné bylo například darování pro případ vdovství nebo rozvodu s předpokladem, že pokud rozvod neproběhl podle zákonných ustanovení, darování po takovém rozvodu je neúčinné, jelikož manželství nezaniklo. Obecně bylo platné veškeré darování, které nezmenšovalo majetek dárců (nebo pokud zmenší, tak se ten, kdo dar přijímá, nestane bohatším), například vzdání se pozůstalosti, by ji mohl nabýt manžel.

V praxi to tedy vypadalo například tak, že manžel dal manželce věc, která nebyla jeho, přičemž manželce okamžikem předání této věci začala plynout lhůta na vydržení. Jelikož věc nepatřila manželovi, nešlo o zmenšení jeho majetku na úkor zvětšení manželčina majetku. I v případě, kdy manžel jako dědic odmítl dědictví ve prospěch své manželky, bylo darování platné z toho důvodu, že manželův majetek se tím nezmenšil, jelikož dědictví vůbec nenabyl.¹⁸⁴ Manželé také měli právo na příležitostné darování nebo darování manželovi, aby mohl dosáhnout čestné hodnosti. Darování, které staré obyčejové právo zakazovalo, bylo neplatné a darovaný majetek mohl být požadován nazpět žalobou z bezdůvodného obohacení.¹⁸⁵

Z dalších platných darování lze jmenovat darování kvůli pohřbu – manželka mohla darovat hrobové místo manželovi nebo naopak, jelikož pokud tam byl pochován zemřelý, stalo by se takové místo kultovým. V tomto případě se nejednalo o to, že by se dárce stal méně majetným a příjemce daru naopak více majetným, jelikož darovaný pozemek byl určený pro účely kultu.¹⁸⁶

Odborná literatura v souvislosti s darováním mezi manželi často zmiňuje vyvratitelnou domněnku *praesumptio Muciana* (tzv. mucianská presumpce, tedy domněnka vlastnictví v případě nejistoty, zda věc náleží ženě nebo muži), podle které pokud manželka nemohla

¹⁸³ Dig. 24.1.28.2.

¹⁸⁴ Dig. 24.1.5.13.

¹⁸⁵ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 139an.

¹⁸⁶ Dig. 24.1.5.12.

prokázat původ věci v rámci svého majetku, předpokládalo se, že vše, co měla, jí daroval manžel. Proto byla povinna buď vrátit daný prospěch do manželova majetku, nebo naopak si jej ponechala, pokud jí manžel odkázal vše, co od něj za manželství dostala.¹⁸⁷

Pokud se zakázané darování přeci jen uskutečnilo, pokládalo se za bezdůvodné držení anebo za držení z protiprávního důvodu.¹⁸⁸ V případě protiprávního darování se dar žádal zpět – pokud daná věc ještě existovala, postupovalo se prostřednictvím vindikace, pokud se již spotřebovala, využila se kondikce v případě, kdy se někdo z manželů obohatil.¹⁸⁹

¹⁸⁷ BARTOŠEK, M. *Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje*. Praha: Academia, 1995, s. 168.

¹⁸⁸ Dig. 24.1.6.1.

¹⁸⁹ Dig. 24.1.5.18.

5 Darování před uzavřením manželství

Institut darování před uzavřením manželství pocházel původně z východní části římské říše. Jednalo se o jakousi dobu věna, kdy měl muž možnost darovat své budoucí manželce určitý majetek ještě před uzavřením manželství jakožto zabezpečení pro případ, že manželství zanikne jeho smrtí, respektive jeho zaviněním. Postupně však různé právní překážky odpadaly a *donatio ante nuptias* mohlo být zřízeno i po vzniku manželství – název se z tohoto důvodu změnil na *donatio propter nuptias*, tedy na darování z důvodu uzavření manželství. Předmětný majetek po dobu trvání manželství zůstával majetkem manžela – až jeho smrtí, respektive zánikem manželství jeho vinou, žena získávala právo nabytí jej. Pokud manželství zaniklo jiným způsobem, tedy primárně smrtí manželky nebo rozvodem z její viny, zůstal majetek manželovi. V následujících podkapitolách budou oba výše zmíněné instituty podrobněji rozebrány.

5.1 Donatio ante nuptias

Od darování mezi manželi je třeba odlišovat darování před manželstvím (v odborné literatuře označováno také jako svatební dar), tedy *donatio ante nuptias*, které se v římském právu ve větší míře rozvinulo až v průběhu období absolutního císařství. Ve své první vývojové fázi byl tento institut upravován pravidly, týkajícími se darování – pokud k darování došlo později než před uzavřením manželství, bylo neplatné.¹⁹⁰ Tureček konstatuje, že dary mezi snoubenci bývaly ve starověkém Římě poskytovány mezi snoubenci *sub conditione*, že mezi nimi dojde ke sňatku. Existovala-li taková podmínka, mohla třetí osoba jako dárci uplatnit navrácení daru či jeho hodnoty žalobou z bezdůvodného obohacení, pokud k manželství nakonec nedošlo.¹⁹¹

Ve starověkém Římě bylo běžným zvykem poskytovat nevěstě dar nevelké majetkové hodnoty ze strany ženicha u příležitosti uzavření manželství. V postklasickém období se v Římě pod vlivem helénisticko-orientálního práva začal objevovat nový institut, nazývaný jako již zmíněné *donatio ante nuptias*. Jednalo se o dar (nemusel být nutně vysoké ceny, ale šlo spíše o symbol dobroty budoucího manžela), který poskytoval snoubenec své snoubence a který měl v případě skončení manželství sloužit k zaopatření vdovy nebo jako pokuta pro

¹⁹⁰ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1929, s. 489-490.

¹⁹¹ TUREČEK, J. *Světové dějiny státu a práva ve starověku*. Praha: Orbis, 1963, s. 324.

muže za bezdůvodné zapuzení ženy.¹⁹² Tento dar se většinou odevzdával nastávající nevěstě společně s prstenem (železná obroučka obroubená zlatem). Pro platnost tohoto darování byl rozhodující okamžik darování ještě před uzavřením manželství – jinak řečeno dar se stal účinným pouze v případě, kdy došlo k uzavření manželství.¹⁹³

Pro vznik platného zasnoubení nebyla v římském právě potřebná žádná speciální forma – nejpodstatnějším byl projev souhlasu.¹⁹⁴ Pokud *pater familias* neměl nějaké výhrady ani námitky proti vzniku zasnoubení, byl považován za mlčky souhlasícího. Institut zasnoubení vyvolával následující právní následky:

- vznik nového příbuzenství, které zakládal vztah mezi snoubenkou a snoubencem;
- *sponsus* měl za určitých okolností právo zažalovat snoubenku, například pokud mu byla nevěrná;
- pokud se stalo, že se uskutečnila zároveň dvě zasnoubení, zodpovědná strana byla podrobena *infamii*.

Jelikož zasnoubení bylo pouze symbolickým naznačením budoucího manželství, dovolovalo římské právo zasnuby zrušit. Tento úkon nevyžadoval přítomnost snoubenců. Ke zrušení zasnoubení mohlo dojít například z důvodu nevěry. S postupem rozvoje římské společnosti se zrušení zasnoubení hodnotilo různě – například v období republiky se s tímto aktem pojily následky v podobě náhrady škody ze strany osoby, která slib porušila.¹⁹⁵

Zasnoubení se zpočátku nespojovalo s žádnou finanční sumou – dar se považoval za symbol náklonnosti a sympatie mezi snoubenci. Typicky se jednalo o prsten, který daroval snoubenec své budoucí manželce.¹⁹⁶ Darování zprvu nebylo možné získat zpět v případě, kdy manželství nakonec uzavřeno nebylo – to se později změnilo prostřednictvím zákonu císaře Konstantina z roku 319, podle něž v situaci, kdy mezi snoubenci nakonec k uzavření manželského svazku nedošlo, mohl ten, kdo dar učinil, žádat jeho vydání. Takové právo nepříslušelo snoubenci, který zasnoubení zrušil na základě vlastního svobodného rozhodnutí.¹⁹⁷ Heyrovský konkrétně uvádí, že „v té případnosti pak, že zasnoubení, uzavřené,

¹⁹² BARTOŠEK, M. *Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje*. Praha: Academia, 1995, s. 176.

¹⁹³ SOMMER, O. *Učebnice soukromého práva římského II. díl. 2., nezměněné vydání*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011. ISBN 978-80-7357-616-5, s. 164.

¹⁹⁴ Dig. 23.1.4.

¹⁹⁵ VRANA, V. *Matrimonium v římskom práve*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2001, s. 25.

¹⁹⁶ STARÁ, I. *Rodina a její význam v římském právu*. Ostrava: KEY Publishing, 2013, s. 90.

¹⁹⁷ SKŘEJPEK, M. *Římské právo v datech*. Praha: C. H. Beck, 1997, s. 72.

jak to bylo tehdy mravem, slavnostně *osculo interveniente*, zrušilo se smrtí ženichovou nebo nevěstinou, musila nevěsta nebo dědicové její vrátiti pouze polovici darovaného“.¹⁹⁸

Jinak řečeno, pokud zemřela osoba, která předmětný dar darovala, tak osoba, která dar přijala, jej musela vrátit, jelikož bylo zjevné, že k uzavření manželství nedošlo. Stejně se postupovalo v případě smrti obdarovaného.

Dalším, kdo institut *donatio ante nuptias* upravil, byl Theodosius Veliký, který tak učinil svou konstitucí z roku 382. Tato novelizace zavedla pravidlo, podle kterého v situaci, kdy se žena znovu vdala, náleželo vlastnictví k jejímu daru dětem z prvního manželství a manželka měla nárok jen na právo poživací. Následujícím právním vývojem (jmenovitě za vlády Theodosia II.) bylo poživací právo vyhrazeno pouze nově provdané vdově s dětmi za předpokladu, že byl dar převeden zpět na muže jako *donatio ante nuptias in dotem redacta* (tedy darování před manželstvím nesoucí známky věna).¹⁹⁹

Platnost tohoto darování byla odůvodněna zejména tím, že k darování došlo ještě před uzavřením manželství, tedy neexistoval důvod pro zákaz.²⁰⁰ Sommer doplňuje, že *donatio ante nuptias* mohl být buď reálně odevzdaný, nebo mohlo jít pouze o jakýsi slib pro případ skončení manželství. Velmi častým úkazem bylo vrácení ženou obdrženého daru muži ve formě věna, tedy *donatio ante nuptias in dotem redacta*.²⁰¹ Císař Valentinianus III. roku 452 nařídil, že pokud neexistují potomkové a manželství zanikne smrtí manžela, polovina hodnoty darované věci připadne manželovým rodičům. Výše věna nově nesměla být menší než výše *donatio ante nuptias*, a to s ohledem na výše zmíněnou praxi *donatio ante nuptias in dotem redacta*.²⁰² Ačkoli zpočátku bylo toto darování nutné realizovat ještě před samotným sňatkem, v Justiniánově době bylo povoleno učinit jej i v době trvání manželství (v tomto kontextu došlo k přejmenování institutu). Dále byla také odstraněna omezení svazující běžná darování, jako je generální zástavní právo na manželův majetek. Darované věci měl ve svém vlastnictví manžel, přičemž manželce připadly až v případě jeho smrti nebo jím zaviněném rozvodu.²⁰³

¹⁹⁸ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1929, s. 490.

¹⁹⁹ ČERNÝ, M. Křesťanství – Hereze – Římské právo. In: KNOLL, V. (ed.). *Acta historico-iuridica Pilsnensia 2017/2*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2018, s. 44.

²⁰⁰ BLAHO, P., HARAMIA, I., ŽIDLICKÁ, M. *Základy římského práva*. Bratislava: MANZ, 1997, s. 394.

²⁰¹ SOMMER, O. *Učebnice soukromého práva římského II. díl. 2., nezměněné vydání*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011. ISBN 978-80-7357-616-5, s. 165.

²⁰² Nov. Val. 34.8, 34.9. Eds. Rudolf SCHÖLL a Guilelmus KROLL.

²⁰³ KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 143.

5.2 Donatio propter nuptias

Jak již bylo naznačeno výše, za vlády Justiniána byl vytvořen nový druh darování, který je známý jako *donatio propter nuptias*, tedy darování pro případ manželství. Jednalo se o darování, které sloužilo primárně pro zaopatření manželky pro eventualitu zániku manželství.²⁰⁴ Arndts doplňuje, že tento institut je „zvláštní právní ústav, věnu podobný, totiž dar manželem choti učiněný pro případ, že by týž schudl aneb že by vinou jeho neb následkem úmrtí manželství se zrušilo“.²⁰⁵ Tento institut v sobě zahrnoval i v předcházející podkapitole rozebraný institut *donatio ante nuptias*, jelikož tento typ darování bylo možné realizovat jak před uzavřením manželství, tak v průběhu jeho trvání. Tím byla rozšířena možnost manželů realizovat darování mezi sebou navzájem.²⁰⁶ Důsledkem zmíněné reformy bylo také to, že *pater familias* muže byl povinen dát *donatio ante nuptias* ve stejné výši, v jaké byl povinen zřídit věno otec nevěsty. Institut vzhledem k novému významu získal i nové jméno – již zmíněné *donatio propter nuptias*.²⁰⁷

Postupným právním vývojem bylo dospěno ke stavu, kdy *res propter nuptias donatae* zůstávaly po dobu trvání manželského svazku ve vlastnictví manžela. Ten majetek spravoval, nesměl jej však zcizovat. Dar náležel manželce pouze v případě, kdy manželství zaniklo buď smrtí manžela, nebo rozvodem v případě, kdy důvodem rozvodu nebylo jednání manželky. Justinián ve svém právním díle *Narai (Novellae)*, které tvořila ve své době aktuální císařská nařízení vydaná mezi lety 534 a 569, konstatoval, že výše hodnoty darování *proper nuptias* nesměla převýšit hodnotu věna.²⁰⁸ Z toho můžeme vydedukovat, že tento institut byl považován za jakousi protihodnotu věna (*antiphernu*).²⁰⁹

Pokud existovali potomkové, vlastnické právo k předmětu darování připadlo právě jim – manželka měla v tomto případě nárok jen na výnosy z tohoto majetku. Na základě jmenovaných ustanovení byla založena reforma císaře Lva, podle které bylo zavedeno několik pravidel pro zacházení s *donatio propter nuptias*. Ten, kdo působil rozvod manželství, ztrácel nárok na veškerý majetek, tedy na majetek věna nebo majetek v rámci daru, který pocházel z darování *proper nuptias*. Pokud zemřel muž, měla žena nárok na vrácení celého předmětu

²⁰⁴ BORKOWSKI, A. *Textbook on Roman Law*. Oxford: Oxford University Press, 2005, s. 134.

²⁰⁵ ARNDTS, K. L. *Učební kniha pandekt. III. díl*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010, s. 41.

²⁰⁶ BORKOWSKI, A. *Textbook on Roman Law*. Oxford: Oxford University Press, 2005, s. 134.

²⁰⁷ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 4., opr. vyd. Praha: J. Otto, 1910, s. 882-883.

²⁰⁸ Nov. Val. 97.1.

²⁰⁹ SOMMER, O. *Učebnice soukromého práva římského II. díl. 2., nezměněné vydání*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011. ISBN 978-80-7357-616-5, s. 165.

věna a na polovinu z hodnoty daru – pokud zemřela žena, mohl si muž ponechat celý dar a polovinu z věna, přičemž druhá polovina přináležela manželčinu otci.²¹⁰

²¹⁰ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 4., opr. vyd. Praha: J. Otto, 1910, s. 882-883.

6 Vlastní majetek manželky

Šestá kapitola práce se zabývá vlastním majetkem manželky, dotýká se tedy problematiky postavení ženy v římské společnosti – této problematice byla pozornost věnována v kapitole 2.1, kde bylo podrobněji vysvětleno postavení manželky v římské rodině. Je třeba zdůraznit, že žena neměla nikdy v průběhu starověkých římských dějin rovné postavení s mužem.

Majetkové poměry mezi manželi byly ovlivňovány tím, jakým způsobem bylo manželství uzavřené. Pokud uzavřeli manžel a manželka manželství *matrimonium cum in manum conventione* (přísné manželství), stala se z manželky osoba *alieni iuris*, nesvéprávná osoba. Jako taková nemohla vlastnit majetek a nepřiznávala se jí žádná práva – veškerý majetek tak připadl ve prospěch manžela nebo *patris familiae*, avšak ani v jednom případě se nemohla platně zavázat svým právním jednáním.²¹¹ Platilo to i v tom případě, kdy před uzavřením manželství byla manželka osobou *sui iuris* a vlastnila nějaký majetek – ten také přecházel uzavřením manželství na manžela nebo na *patris familiae*. Uzavřením tohoto druhu manželství se manželka dostávala do pozice dcery a získala tím i dědické nároky v manželově rodině. Ačkoli uzavřením manželství veškeré její smluvní závazky dle civilního práva zanikly, prétorské právo i nadále dávalo možnost vynucovat splnění daných závazků i od takové osoby prostřednictvím žalob.²¹²

V případě později vzniklého volného manželství, tedy *matrimonium sine in manum conventione*, se majetkoprávní postavení ženy neměnilo, pokud byla osobou *alieni iuris* – nesvéprávnou osobou nadále zůstávala pod mocí svého *patris familiae* a nadále nabývala veškerý majetek pouze pro něj. Jestliže však manželka před uzavřením manželství byla osobou *sui iuris*, tak nepodléhala moci nikoho jiného, proto mohla a měla právo nadále volně nabývat majetek a byla výlučným vlastníkem veškerého majetku, který si před uzavřením manželství do tohoto svazku přinesla. Manželka tedy byla oprávněna v takovém případě svým jednáním brát na sebe veškerou majetkovou odpovědnost a nenabývala majetek pro svého manžela, ale pouze sama pro sebe. S tímto svým majetkem byla oprávněna volně disponovat i bez toho, aby musela nějakým jiným způsobem přispívat na vyživování sebe nebo své rodiny.

Takovýto druh uzavřeného manželství právně nezakládal žádné majetkové společenství a muž byl stále hlavou rodiny – jako takový musel nést všechny náklady, které

²¹¹ PLESSIS, P. J. *Textbook on Roman law*. 4th ed. Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 126.

²¹² KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 140.

byly spojené s existencí jeho rodiny, což byla jeho povinnost bez ohledu na typ majetkového uspořádání manželství. Vyživovací povinnost musel plnit vůči svým dětem i manželce, i když mu uzavřením manželství přímo *de iure* nevznikla – manžel měl morální povinnost svou manželku zaopatřit takovým způsobem, který musel být přiměřený jeho stavu a majetku.²¹³ V tomto kontextu je vhodné opět připomenout, že lze rozlišit tři režimy v manželství týkající se vlastnictví – režim absorpce (nacházel se v přísném manželství, kdy docházelo ke splynutí majetků manželů ve prospěch muže), režim separace (nacházel se v manželství volném, kdy docházelo k úplné dělbě majetku) a dotální režim, který byl kompromisem mezi předcházejícími dvěma systémy.²¹⁴

Žena, která byla osobou *sui iuris*, tedy měla značnou výhodu v souvislosti se svým majetkoprávním postavením. Veškerý majetek, který nabyla v průběhu manželství a do manželství přinesla, nezměnil svého vlastníka – jeho výlučným vlastníkem byla žena. Majetek ve vlastnictví ženy se nazýval *parapherna* (tento výraz pochází ze starořečtiny a znamená „to, co je vedle věna“) – s tímto majetkem neměl muž právo disponovat, pokud mu to žena sama nepovolila.²¹⁵ Bylo tedy možné, aby žena převedla na manžela svůj majetek za účelem jeho spravování, přičemž po skončení manželství jí příslušela žaloba *condictio sine cause*. Manžel měl následně právo spravovat majetek manželky jako svůj vlastní (*diligentia quam suis*).²¹⁶

Paraphernu (či také *bona recepticia a res extra dotem*) tvořily zejména peníze, osobní věci, klenoty a domácí zařízení. Codex Iustinianus k tomuto institutu konstatuje, že pokud žena disponuje věcmi, které má mimo věno, „které Řekové nazývají parapherna“, muž nemá právo na jejich společné vlastnictví, které si nesmí na ženě vynucovat ani jako povinnost. Ačkoli je dle tohoto pramene práva dobré, že žena, která vstupuje do manželství, může své věci svěřit manželovi, měly by být záležitosti těchto věcí řízeny podle vůle této ženy. Ustanovení explicitně vyjadřuje odpor proti tomu, aby se muž mohl zapojit do vlastnictví ženiných parapherních věcí proti její vůli.²¹⁷ Paraphernu mohla manželka odkázat v rámci své závěti jiným – neměla tedy povinnost svůj výlučný majetek převádět pro případ své smrti na manžela.

Podle Bartoška tedy paraphernu formálně spravoval manžel, který hradil z jeho výnosu i náklady manželství, ale jinak s ním volně nakládala manželka.²¹⁸ Manželka také

²¹³ SOMMER, O. *Učebnice soukromého práva římského II. díl. 2.*, nezměněné vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011, s. 162-163.

²¹⁴ BLAHO, P., HARAMIA, I., ŽIDLICKÁ, M. *Základy římského práva*. Bratislava: MANZ, 1997, s. 133-138.

²¹⁵ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 4., opr. vyd. Praha: J. Otto, 1910, s. 849-852.

²¹⁶ Tamtéž, s. 851.

²¹⁷ Codex Iustinianus, Liber V, 5.14.8.

²¹⁸ BARTOŠEK, M. *Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje*. Praha: Academia, 1995, s. 174.

disponovala zárukou – generálním zástavním právem na majetku manželově (manžel ručil *culpa in concreto*).²¹⁹ Manžel odpovídal za zhoršení věci, ztrátu či zmenšení její hodnoty. Měl právo jménem své manželky žalovat bez povinnosti dát *cautio de rato* (jistotu zástupci věřitele, že jeho jednání vůči povinnému bude schváleno a proces nebude opakován v téže věci).²²⁰

²¹⁹ BARTOŠEK, M. *Encyklopedie římského práva*. 2. vyd. Praha: Academia, 1994, s. 204.

²²⁰ SOMMER, O., SPÁČIL, J.(ed.). *Učebnice soukromého práva římského. Klasická právnícká díla*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011, s. 164.

7 Závěr

Cílem předkládané práce byla analýza oblasti majetkového manželského práva v římské říši s akcentem na věno, darování mezi manželi a majetkové postavení manželky. V závěru práce lze konstatovat, že tento cíl byl naplněn.

V římské společnosti dohlížel na fungování rodiny *pater familias*, který disponoval mocí nad všemi členy rodiny (tito členové mu tedy byli podřízeni). Jednalo se o monokratický právní svazek, ze kterého vyplývaly propastné rozdíly mezi jednotlivými členy rodiny, a to jak v oblasti osobní, tak v rovině majetkové. *Pater familias* mohl být pouze muž, který byl osobou *sui iuris* – v tomto postavení následně rozhodoval o jakémkoli rodinném majetku. Disponoval absolutní doživotní mocí nad manželkou, dětmi a dalšími svobodnými osobami (tato moc však byla postupně různými ustanoveními římského práva omezována). Osobní vztahy v rodině byly označovány jako *potestas manus mancipium*, moc nad věcmi pak jako *dominium*.

Nejdůležitější mocí *pater familias* byla *patria potestas*, tedy moc nad dětmi, kterou bylo možné považovat za typický znak římského práva. Z této moci vyplývala různá opatření, jako rozhodování o životě a smrti dítěte, odložení novorozence, prodání dítěte do otroctví a podobně. Pro tuto práci bylo důležité právo dát souhlas k zásnubám dcery a souhlas k uzavření manželství. Potomci byli tedy hlavě rodiny podřízeni v takové míře, že jejich postavení bychom mohli přirovnat k postavení otroků. Platila zásada, že děti, které nepodléhaly otcovské moci, nemohly být samostatnými subjekty práva – proto vše, co tyto děti nabyly, připadlo hlavě rodiny.

Synové a descendentí mužského pohlaví (na rozdíl od žen) se mohli zavazovat smlouvami a mohli být též žalováni, pokud tyto smlouvy neplnili. Za závazky ručili, ale pokud byl *pater familias* naživu, závazky ze smluv nebyly vykonatelné. Dcery a descendentí ženského pohlaví, stejně jako manželka v postavení *in manu*, se nemohli zavazovat smlouvami vůbec – závazky kontrahované ženami nebyly žalovatelné, stejně jako závazky otroků. Byly tedy platné pouze jako naturální obligace – nedaly se sice žalovat, ale pokud byly splněné, jednalo se o plnění řádného dluhu a věřitele nebylo možné nutit, aby přijaté plnění vrátil. K tomuto je nutné dodat, že postavení potomků bylo svobodné, mohli tedy být například voleni do státních úřadů. Paradoxně tak mohla nastat situace, kdy byl jedinec ve

veřejném životě vysoce postavený, ale v domě svého otce byl závislým a podřízeným subjektem.

Pater familias však svou moc nesměl zneužívat – musel jednat v intencích práva, zvyků a mravů, přičemž na výkon jeho práv dohlížel cenzor. Podstatná změna ve vztahu mezi otcem a jeho dětmi nastala za vlády Octaviana Augusta, kdy byla otci uložena povinnost zřídit dceři věno. Zákon mu rovněž uložil povinnost, podle které musel dětem zabezpečovat a poskytovat přiměřenou výživu. Další mocí, kterou *pater familias* disponoval a která je důležitá v kontextu této práce, je *manus*. Tuto moc získal v případě, kdy se manželka této moci výslovně podrobila (*conventio in manum*). Manželka se tímto krokem ve prospěch svého manžela vzdala svých majetkových práv.

V průběhu římských starověkých dějin postupně docházelo k poklesu nově vytvářených agnátských rodin, založených na mocenskoprávním závazku, a naopak k upřednostňování založení kognátské rodiny, která byla založena na pokrevním příbuzenství. Kognátská rodina byla od té agnátské významně odlišná – v jejích mantinelech se výrazně zlepšilo postavení žen a manželek. Ženám byla přiznána některá práva, kterými dosud nedisponovaly – nově mohly disponovat svým majetkem, který si do manželství přinesly, rovněž mohly disponovat svým věnem. Nadále však nemohly rozhodovat samy o sobě, co se týče jejich osobních práv v tom smyslu, že například dcera nemohla odmítnout ženicha, kterého jí vybral její otec. V pozdější době však již mohla snoubenka zasnoubení zrušit, ale s tímto krokem se pojily určité majetkové povinnosti (vrácení daru ženichovi).

Po uzavření manželství mohly nastat tři různé majetkové úpravy mezi manželi. Prvním případem byl režim úplného splynutí majetku manželky a manžela, které souvisí s přísným manželstvím (*in manu conventione*). Další vzájemnou majetkovou úpravou byl režim úplné odluky majetku obou manželů, spojený s manželství *sine manu* (volné manželství), kdy se žena nepodrobila manželské moci, a tak se zachoval její samostatný majetek, se kterým mohla nakládat, aniž by musela přispívat na udržování rodiny či dokonce na sebe. Posledním typem vzájemné majetkové úpravy byl dotální režim, tedy režim věna. Tato úprava byla kompromisem mezi režimem majetkové separace a majetkové absorpce. Zatímco v přísném manželství se věno stávalo pevnou součástí manželova majetku a vracelo se pouze v případech, kdy to bylo explicitně ujednáno, u manželství volného věno získalo podobu samostatného majetku, který s manželovým majetkem nesplýval – manžel v tomto případě fungoval jako jakýsi správce věna, za které nesl odpovědnost.

Důležitým institutem římského práva, kterému se práce obšírně věnovala, bylo věno. Věno (*dos*) bylo v římském právu chápáno jako určitý příspěvek poskytovaný ze strany manželky či jejího otce (případně poručníka), který měl manželovi ulehčit náklady na zakládání a vedení nové domácnosti. Jednalo se o majetkový soubor, který byl slíben či odevzdán v souvislosti s uzavřením manželstvím. Věno tedy představovalo majetek, který žena vnášela do manželství – nešlo však o darování. Na počátku římských dějin bylo věno chápáno spíše jako koupě ženy mužem od otce této ženy – později bylo z této kupní ceny zřizováno věno, které rodiče manželky zdvojnásobili. Předmětem věna mohl být jakýkoli majetek, pokud měl nějakou hodnotu. Mohlo se jednat například o pozemky, dobytek, oděvy a podobně. *Dotis datio* probíhalo převodem vlastnického práva k předmětu věna. Zřízení mohlo nastat formou slavnostního slibu, stipulace, nebo ve speciální formě verbálního kontraktu. Obdobné slavnostní formy v pozdějších dobách nahradil neformální slib nebo prohlášení formou listiny. Příslib věna jako takový nebyl žalovatelný až do pátého století, kdy se stal žalovatelným jakožto *pollicitatio dotis*.

Věno mohla zřídít buď sama nevěsta, nebo jiné osoby – zejména *pater familias* (v tom případě se věno označovalo jako *dos profectitia*). Přinést věno do manželství nebylo povinností manželky, ale jednalo se o zaužívaný zvyk. Manželství mohlo být uzavřené a mohlo trvat i bez věna, a to dokonce i v takovém případě, kdy žena vlastnila majetek. Mohla však nastat situace, kdy manžel, jehož manželka žádné věno nepřinesla, odmítnul poskytnout jí zaopatření a výživu. Manžel měl právo s věnem volně disponovat – na základě toho se častokrát stávalo, že manžel dotální věci zcizil – aby se takovým nepříznivým situacím zabránilo, docházelo postupným legislativním vývojem k omezování manžela v dispozičním právu s věnem na základě zákonů Octaviana Augusta. Tímto způsobem byl zajišťován nárok manželky (později i dětí) na vrácení věna.

Povinnost manžela (či jeho dědiců) vrátit manželce věno vznikala rozvodem či smrtí manžela. Pokud zemřela manželka, manželovi její věno zůstalo. Výjimečně měl však vdovec povinnost vrátit *dotem profectiam* (věno poskytnuté ze strany *pater familias*) otci zesnulé manželky. Povinnost manžela vrátit věno se rozšiřovala společně s volným manželstvím, kdy se stávalo zvykem, že manželka měla zájem pojistit se proti rozvodu. V případě konce manželství tak požadovala vrácení věna stipulací (slibem), který se nazýval *cautio rei uxoriae*. Z této praxe postupně vykryštovalo pravidlo, kdy se ženě musí vrátit věno bez ohledu na to, jestli si o něj sama zažádala. Manželka mohla využít žalobu *actio ex stipulatu*, kdy byla možnost určit různé způsoby vrácení věna – žaloba mohla být přenesena i dědici manželky.

Manželka mohla zažádat o vrácení věna prostřednictvím žaloby *actio rei uxoriae*, a to jak proti manželovi, tak proti jeho dědicům. Mohla tak však učinit až po zániku manželství, nikoli v jeho průběhu. Poslední reforma císaře Justiniána vnesla do této oblasti důležitou změnu – žaloba *actio rei uxoriae* byla zrušena a pro navrácení věna byla zavedena žaloba *actio ex stipulatu*, kterou bylo možné uplatnit dokonce i v případě, kdy příslib vrácení věna nebyl manželem složený. Dle této justiniánské reformy muselo být věno navraceno vždy, a to i v situaci, kdy manželství skončilo smrtí manželky. Nárok v tomto případě přecházel na dědice manželky, pokud bylo věno *dos adventitia* (jednalo se o věno, které bylo složeno osobou odlišnou od *pater familias*). Právo na vrácení věna bylo jistě generálním záložním právem na majetek manžela.

V případě zániku manželství rozvodem měl manžel právo uplatnit si *retentioners*, tedy srážky z věna. Důvody pro srážky z věna mohly být velmi rozmanité, například mohlo jít o výživu dětí, nevěru (či jiné poklesky manželky), náhradu nákladů na věno a podobně. Obecně si mohl manžel z věna odpočíst sumu, kterou vynaložil na náklady. Na každé dítě si mohl odečíst šestinu celkového objemu věna, maximálně však jeho polovinu. Za nemravnost manželky bylo možné strhnout osminu nebo šestinu věna dle závažnosti morálního poklesku. Mohl si také odpočíst cenu těch věcí, které mu manželka odcizila. Manžel naopak nesl odpovědnost za poškození nebo zničení dotálních věcí, a to jak z nedbalosti, tak ze zlomyslnosti. Za vlády Justiniána byly zrušeny srážky etické povahy – manželčino právo na vrácení věna však bylo zabezpečeno zákonným a přednostním zástavním právem na celý majetek, který manžel vlastnil.

Pokud manželství zaniklo rozvodem z viny manžela, musel kromě věna manžel své manželce vydat i část výnosu z věna. Kromě toho mu byly kráceny lhůty na to, aby obsah věna vrátil. Pokud dala manželka manželovi věno, protože se mylně domnívala, že je to její zákonná povinnost, manžel takové věno nemusel vracet, jelikož omyl v tomto případě nebyl ospravedlnitelným důvodem. Manželé si mohli libovolně dohodnout podrobnosti o právech týkajících se věna. Původně mohlo být toto realizováno pouze formálně stipulací, za Justiniána se tak však mohlo dít i neformální smlouvou (*pactum dotale*). Tato smluvní volnost však byla opětovně omezována, což bylo vyargumentováno nutností ochrany žen. Manželka se však ani prostřednictvím smluvní volnosti nemohla svého práva na vrácení věna vzdát, nebo jiným způsobem zhoršit svoje postavení. V tomto kontextu nebyly platné smlouvy, které byly proti podstatě věna, jako byla například smlouva, podle které by se manželovi nehradily náklady spojené s věnem.

V antickém období bylo běžnou praxí, že budoucí ženich vydal nevěstě při uzavření manželství dar menší hodnoty – to mělo reflektovat jeho náklonnost a přízeň nevěstě. V případě, že se takové darování uskutečnilo, bylo platné, nicméně darování v průběhu manželství mezi manželi již bylo zakázáno. V poklasickém období se postupně setkáváme s obdarováním snoubenky před manželstvím (*donatio ante nuptias*) darem větší hodnoty. Takový dar měl sloužit jedné straně jakožto zaopatření manželky po zániku manželství – na druhé straně měl účinek jako pokuta za bezdůvodný rozvod. Většinou se stávalo, že tento dar manželka manželovi vracela v podobě věna. Hovoříme tedy o darování před manželstvím, které bylo překvalifikováno na věno (*donatio ante nuptias in dotem redacta*). Následně bylo dle Justiniána takové darování možné i po dobu trvání manželství (*donatio propter nuptias*) – taková praxe se stala samostatným právním institutem, který nepodléhal *donatio inter virum et uxorem*.

8 Resumé

This thesis focuses on the topic of property matrimonial law in the Roman Empire. In this context, its aim is to analyze the area of property matrimonial law in the Roman Empire with an emphasis on dowry, gifts between spouses and the property status of the wife. The thesis is developed mainly by the method of analysis of relevant sources, more specifically contemporary sources of Roman law (individual writings making up the *Corpus Iuris Civilis*, primarily *Digesta seu Pandectae*) and specialized literature. Furthermore, the comparative method is used, where, for example, different periods of Roman history, individual institutes of Roman law, and the like are compared.

The thesis is divided into five main chapters. The first chapter is an introduction to the issue of the institution of manus and marriage in Roman law. This introduction is essential for setting the context for the following chapters, which already deal with more specific institutions of property matrimonial law.

In the second chapter, attention is paid to dowry, more specifically to its characteristics, individual types of dowry and methods of establishing it, the legal regime of dowry during the existence of marriage and after its termination, and the protection of dowry through various lawsuits.

The following third chapter deals with the issue of gifts between spouses – in its first subsection, the prohibition of gifts between spouses in Roman law is explained, after which exceptions to this rule are discussed.

The fourth chapter continues with an explanation of the donation before marriage - *donatio ante nuptias* - and the institute that developed from it, namely *donatio propter nuptias*.

The last fifth chapter is oriented towards the wife's own property. For the sake of context, the position of the wife in the Roman family is first briefly discussed - because the property status of the wife and the possibility of her disposal of her own property also depended on this position.

The aim of this thesis was to analyze the area of property matrimonial law in the Roman Empire with an emphasis on dowry, gifts between spouses and the property status of the wife. The advantage of the presented work is that it summarizes in a clear way the theoretical findings regarding property matrimonial law in the Roman Empire over a longer period of time. In addition to specialist literature, he also uses contemporary legal sources that provide unmediated knowledge about the legal system of the Roman Empire.

In Roman society, the functioning of the family was overseen by the *pater familias*, who had power over all family members. A *pater familias* could only be a man who was a person *sui iuris* – in that capacity he subsequently decided on any family property. He had absolute lifetime power over his wife, children and other free persons.

The most important power of the *pater familias* was *patria potestas*, i.e. power over children, which could be considered a typical feature of Roman law. The right to give consent to a daughter's engagement and consent to marriage was important for this thesis. The principle applied was that children who were not subject to paternal authority could not be independent subjects of law - therefore everything these children acquired fell to the head of the family.

However, the *pater familias* was not allowed to abuse his power - he had to act in accordance with the law, customs and morals, while the exercise of his rights was supervised by a censor. A significant change in the relationship between the father and his children occurred during the reign of Octavian Augustus, when the father was obliged to provide a dowry for the daughter. Another power that the *pater familias* possessed and which is important in the context of this thesis is the *manus*. He acquired this power in the event that the wife expressly submitted to this power (*conventio in manum*).

After the marriage, there could be three different property arrangements between the spouses. The first case was the regime of complete merging of the property of the wife and husband, which is related to a strict marriage (*in manu conventione*). Another mutual property arrangement was the regime of complete separation of the property of both spouses, associated with marriage *sine manu* (free marriage), when the woman did not submit to the

power of the husband, and thus preserved her separate property, which she could dispose of without having to contribute to the maintenance of the family or even on himself.

The last type of mutual property arrangement was the dowry regime, i.e. the dowry regime. This adjustment was a compromise between the regime of property separation and property absorption. While in a strict marriage the dowry became a fixed part of the husband's property and was returned only in cases where it was explicitly agreed, in a free marriage the dowry took the form of a separate property that did not merge with the husband's property - the husband in this case functioned as a kind of administrator of the dowry, for for which he was responsible.

An important institute of Roman law, which was extensively covered in thos thesis, was the dowry. In Roman law, dowry (*dos*) was understood as a certain contribution provided by the wife or her father (or guardian), which was supposed to relieve the husband of the costs of establishing and running a new household. It was a set of property that was promised or handed over in connection with the conclusion of the marriage. The dowry therefore represented the property that the woman brought into the marriage - but it was not a gift.

At the beginning of Roman history, a dowry was understood more as the purchase of a woman by a man from the woman's father - later a dowry was established from this purchase price, which the wife's parents doubled. It could be, for example, land, cattle, clothes and ect. The establishment could take the form of a solemn promise, a stipulation, or in a special form of a verbal contract. In later times, similar ceremonial forms were replaced by an informal promise or declaration in the form of a document.

It was not the wife's duty to bring a dowry to the marriage, but it was a custom. A marriage could be concluded and could last without a dowry, even if the woman owned property. However, a situation could arise where a husband whose wife did not bring any dowry refused to provide for her provision and sustenance. The husband had the right to freely dispose of the dowry.

The husband's obligation to return the dowry to the wife arose upon divorce or the death of the husband. If the wife died, the husband was left with her dowry. The husband's obligation to return the dowry expanded along with free marriage, when it became customary for the wife to be interested in insuring herself against divorce. In the event of the end of the

marriage, she demanded the return of the dowry with a stipulation (promise), which was called *cautio rei uxoriae*. From this practice gradually crystallized the rule that the dowry must be returned to the woman, regardless of whether she requested it herself.

The wife could claim the return of the dowry through an action of *actio rei uxoriae*, both against the husband and against his heirs. However, she could do so only after the end of the marriage, not during it. The last reform of Emperor Justinian brought an important change to this area – the action *actio rei uxoriae* was canceled and the action *actio ex stipulatu* was introduced for the return of the dowry, which could be invoked even when the promise to return the dowry was not made by the husband. According to this Justinian reform, the dowry always had to be returned, even in a situation where the marriage ended with the death of the wife.

In the event of a marriage ending in divorce, the husband had the right to claim retentions, i.e. deductions from the dowry. The reasons for dowry deductions could be very diverse, for example, it could be child support, infidelity, reimbursement of dowry costs and the like. In general, the husband could deduct from the dowry the amount he spent on expenses. He could also deduct the cost of the things his wife stole from him.

The husband, on the other hand, was liable for damage or destruction of dowry items, both through negligence and malice. Under Justinian, deductions of an ethical nature were abolished - however, the wife's right to return the dowry was secured by a legal and preferential lien on all the property the husband owned.

If the marriage ended in divorce due to the fault of the husband, in addition to the dowry, the husband had to give his wife a part of the proceeds from the dowry. If a wife gave a dowry to her husband because she mistakenly believed that it was her legal obligation, the husband did not have to return such dowry, as mistake was not a justifiable reason in this case.

In ancient times, it was common practice for the groom-to-be to give the bride a gift of a smaller value at the time of marriage - this was to reflect his affection and favor to the bride. In the event that such donation took place, it was valid, however, donation during marriage between spouses was already prohibited. Such a gift was supposed to serve on the one hand as a provision for the wife after the dissolution of the marriage - on the other hand, it had the

effect of a penalty for unjustified divorce. Subsequently, according to Justinian, such donation was also possible during the duration of the marriage (*donatio propter nuptias*) – such a practice became an independent legal institution that was not subject to *donatio inter virum et uxorem*.

9 Zdroje

Prameny a jejich edice:

Corpus Iuris Civilis

- Codex Iustinianus, Liber V
- Digesta seu Pandectae Ed. Peter BLAHO.
- Iustiniani Institutiones. Eds. Peter BLAHO, Michal SKŘEJPEK a Paul KRÜGER.
- Valentinianus III., Novellae. Eds. Rudolf SCHÖLL a Guilelmus KROLL.

Gaius: Institutionum commentarii quattuor. Ed. Jaromír KINCL.

KOTT, F. Š. (ed.). *Tacitova Germania, čili, Kniha o poloze, mravech a národech Germanie*. Praha: Edvard Grégr, 1870.

KRÜGER, P. (ed.). *Justiniánské Instituce. Fontes iuris romani*. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1749-7.

KŘÍŽ, A. (ed.). *Aristotelés. Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998. ISBN 80-86027-10-4.

VAŇORNÝ, O. (ed.). *Homérova Ilias*. Praha: Jan Laichter, 1942.

Monografie

ARJAVA, A. Dowry and brideprice. In: *The Oxford Dictionary of Late Antiquity*. Oxford: Oxford University Press, 2018, s. 502. ISBN 978-0198662778.

ARNDTS, K. L. *Učební kniha pandekt. III. díl*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010. ISBN 978-80-7357-517-5.

BARTOŠEK, M. *Encyklopedie římského práva*. 2. vyd. Praha: Academia, 1994. ISBN 80-200-0243-X.

BARTOŠEK, M. *Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje*. Praha: Academia, 1995. ISBN 80-200-0545-5.

BARTOŠEK, M. *Škola právníckého myšlení*. Praha: Karolinum, 1993. ISBN 80-7184-892-1.

BĚLOVSKÝ, P. Propuštění a jejich milenky podle římského práva. In: BUBELOVÁ, K. (ed.). *Ius Romanum. Sborník ze IV. konference právních romanistů ČR a SR*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 43-50. ISBN 80-244-0582-2.

BLACK, H. C. *Blackův právní slovník*. 1. Praha: Victoria Publishing, 1993. ISBN 80-85605-23-6.

BLAHO, P., HARAMIA, I., ŽIDLICKÁ, M. *Základy římského práva*. Bratislava: MANZ, 1997. ISBN 80-85719-07-X.

BONFANTE, P. *Instituce římského práva*. 9. vyd. Brno: ČS.A.S. Právník, 1932.

BORKOWSKI, A. *Textbook on Roman Law*. Oxford: Oxford University Press, 2005. ISBN 978-01-9927-607-3.

- BRTKO, Róbert (ed.). *Rímska rodina v sociálnych a právnych vzťahoch*. Bratislava: BVŠP, 2007. ISBN 978-80-969-3327-3.
- COLISH, M. I. *The Stoic Tradition from Antiquity to the Early Middle Ages. I. Stoicism in Classical Latin Literature*. Leiden: E. J. Brill, 1985. ISBN 90-04-07267-5.
- ČERNÝ, M. Křesťanství – Hereze – Římské právo. In: KNOLL, V. (ed.). *Acta historico-iuridica Pilsnensia 2017/2*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2018, s. 41-54. ISBN 978-80-7380-712-2.
- DOSTALÍK, P. *Texty ke studiu římského práva soukromého. Dokumenty*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009. ISBN 978-80-7380-150-2.
- FRÝDEK, M. et al. *Právní, náboženské a politické aspekty starověké římské rodiny*. Ostrava: Key Publishing, 2012. ISBN 978-80-7418-157-3.
- FUSTEL DE COULANGES, N. D. *Antická obec: studie o kultu, právu a institucích starého Řecka a Říma*. Praha: Sofis, 1998. ISBN 80-902439-7-5.
- GARDNER, J. F. *Women in Roman Law and Society*. Indiana: Indiana University Press, 1991. ISBN 0-253-20635-9.
- GROH, V. *Starý Řím*. Praha: Jednota českých filologů, 1931.
- GRUBBS, J. E. *Women and the Law in the Roman Empire. A Sourcebook on Marriage, Divorce and Widowhood*. London: Routledge, 2002. ISBN 978-04-1515-240-2.
- HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 4., opr. vyd. Praha: J. Otto, 1910.
- HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1929.
- KINCL, J. (ed.). *Gaius. Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. ISBN 978-80-7380-054-3.
- KINCL, J. *Texty ke studiu obecných dějin státu a práva. I., část 2. Starověk*. Praha: SPN, 1977.
- KINCL, J., URFUS, V. *Římské právo*. Praha: Panorama, 1990. ISBN 80-7038-134-5
- KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995. ISBN 80-7179-031-1.
- KLABOUC, Jiří. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha: Orbis, 1962.
- KUČERA, M. Donationes inter virum et uxorem. In: SKŘEJPEK, M., BĚLOVSKÝ, P. (eds.). *Sborník studentských příspěvků z konferencí římského práva*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2001. ISBN 80-85889-39-0.
- LIND, G. *Common Law Marriage. A Legal Institution for Cohabitation*. London: Oxford University Press, 2008. ISBN 978-01-953-6681-5.
- LONG, G. Dos. In: SMITH, W. *A dictionary of Greek and Roman antiquities*. Boston: Little, Brown and Company, 1859, s. 436-437.
- MOKRÝ, M. Poručnictvo a opatrovnictvo. In: BRTKO, Róbert (ed.). *Rímska rodina v sociálnych a právnych vzťahoch*. Bratislava: BVŠP, 2007, s. 49-60. ISBN 978-80-969-3327-3.
- NEUMANN, S. K. *Dějiny ženy: Populární kapitoly sociologické, etnologické a kulturně-historické. Svazek druhý*. Praha: Melantrich, 1932.

- PLESSIS, P. J. *Textbook on Roman law*. 4th ed. Oxford: Oxford University Press, 2010. ISBN 978-01-9927-607-3.
- REBRO, K., BLAHO, P. *Římské právo*. 3. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2003. ISBN 80-8904-753-x.
- REBRO, K., BLAHO, P. *Římské právo*. 4. přeprac. a doplň. vyd. Bratislava: IURA EDITION, 2010. ISBN 978-80-8078-352-5.
- REBRO, K. *Konkubinát v práve římskom od Augusta do Justiniána*. Bratislava: Nákladom právnickej fakulty Slovenskej univerzity, 1940.
- REBRO, K. *Římske právo súkromné*. Bratislava: Obzor, 1980.
- SCHELLE, K., TAUCHEN, J. *Encyklopedie českých právních dějin*. 3. K-M. Ostrava: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. ISBN 978-80-7380-602-6.
- SKŘEJPEK, M. *Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999. ISBN 80-901064-8-X.
- SKŘEJPEK, M. *Prameny římského práva*. 2. vyd. Praha: LexisNexis, 2004. ISBN 80-86199-89-4.
- SKŘEJPEK, M. *Římské právo v datech*. Praha: C. H. Beck, 1997. ISBN 80-7179-123-7.
- SKŘEJPEK, M. *Římské soukromé právo: Systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011. ISBN 978-80-7380-334-6.
- SKŘEJPEK, M. *Texty ke studiu římského práva*. Praha: Orac, 2001. ISBN 80-86199-32-0.
- SMITH, W. Cognati. In: SMITH, W. *A dictionary of Greek and Roman antiquities*. Boston: Little, Brown and Company, 1859, s. 309-310.
- SMITH, W. Dos. In: SMITH, W. et al. *A dictionary of Greek and Roman antiquities. Vol. 1*. London: John Murray, 1890, s. 691-694.
- SOMMER, O., SPÁČIL, J.(ed.). *Učebnice soukromého práva římského. Klasická právnícká díla*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011. ISBN 978-80-7357-616-5.
- SOMMER, O. *Učebnice soukromého práva římského II. díl. 2.*, nezměněné vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011. ISBN 978-80-7357-616-5.
- STARÁ, I. Právní postavení žen a vestálek v římském právu. In: VOJÁČEK, L., TAUCHEN, J. (eds.). *Sborník z doktorandského semináře Katedry dějin státu a práva PrF MU č. 2*. Ostrava: KEY Publishing, s. r. o., 2012, s. 67-73. ISBN 978-80-7418-140-5.
- STARÁ, I. *Rodina a její význam v římském právu*. Ostrava: KEY Publishing, 2013. ISBN 978-80-7418-184-9.
- TREGGIARI, S. *Roman marriage. Iusti coniuges from the time of Cicero to the time of Ulpian*. Oxford: Clarendon Press, 1991. ISBN 978-01-981-4890-6.
- TUREČEK, J. *Světové dějiny státu a práva ve starověku*. Praha: Orbis, 1963.
- VANČURA, J. *Úvod do studia soukromého práva římského. Díl II*. Praha: vlastním nákladem, 1923.
- VRANA, V. *Matrimonium v římskom práve*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2001. ISBN 80-70979-473-7.
- ZIMMERMANN, R. *The law of obligations. Roman foundations of the civilian tradition*. Cape Town: Juta, 1990. ISBN 978-0198764267.

Časopisecké články

BIERKAN, T. A., SHERMAN, C. P., STOCQUART, E. Marriage in Roman Law. *The Yale Law Journal*. 1907, 16 (5), s. 303-327. ISSN 0044-0094.

CODREA, C. Legal Limitation of the Anthropological Notion of the Gift in Roman Law. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 2014, 149, pp. 200-205. ISSN 1877-0428.

KAGAN, K. The Nature of Dowry in Roman Law – Rights of Husband and Wife. *Tulane Law Review*. 1946, 20, s. 561-562. ISSN 2169-4575.